

Nr. 34

AOL

23. AUGUSTIL 1924.

A-Stieren.

TALLINNA EESTI KIRJASTUS-ÜHISUS

HIND 40 MARKA

TALLINNA EESTI KIRJAST.-ÜHISUSE

kirjastusel ilmunud

RAAMATUTE NIMEKIRI

Käskivi. Novellid. Adson, A. Hind 85 m.

Taavet Soovere elu ja surm. Romaan. Mait Metsanurk. Hind 120 mk.

Saatuse tujud. Jutud Vene-Austria võitlustest Karpaatides. J. Mändmets. Hind 130 mk.

Poiss ja hõplikas. Novellid. A. H. Tammsaare. Hind 100 mk.

Teekond Hispaania. Reisikirjeldus. Friedebert Tuglas. Hind 200 mk.

Pärisosa. Luuletustekogu. Marie Under. Hind 85 mk.

Nipet-Näpet. Legendid, anektoodid ja tõsijuhumised. A. Jürgenstein. H. 50 m.

Vähkmann ja Ko. Fõljetonistlik romaan. O. Luts. Hind 100 mk.

Tiibuse Jaak Tiibuse kirjavahetus. I ja II jagu. Ajaloolised humoreskid. A. Kitzberg. I jagu — hind 60 mk., II j. hind 150 mk.

Tiibuse Mari ajalikud laulud. Ajaloolised humoreskid. A. Kitzberg. H. 35 m.

Eesti iseseisvuse teel. I. Vene revolutsioonist Eesti vabadussõjani. Ülevaade 1917. ja 1918. a. sündmustest. A. Tammann. Hind 160 mk.

Minu mälestused. Adm. Joh. Pitka memuaarid. Hind 225 mk.

Sõda Landesvehriga. J. Poopuu. H. 100 m.

Au langenulle. Luuletused vabadussõja kangelastele. Aks. Kallas. Hind 200 m.

Elu mäng. Jutustus Eesti vabadussõjast. Mihkel Lüll. Hind 90 mk.

Ahvide kasvandik. Juhtumuste romaan. Ed. R. Burroughs. Inglise keelest L. L. Hind 200 mk.

Kadunud mees. Ülipõnev romaan. Inglise keelest L. L. Hind 160 mk.

Loitev Kolt. Romaan Ameerika dollarite-maalt. Jack London. Inglise keelest H. M. Hind 200 mk.

Malailaste laev. Romaan. Clark Russell. Inglise keelest. Hind 150 mk.

Julge Mäng. Kriminaalromaan. R. Augustin Freeman. Hind 80 mk.

Punased lõunast. F. Grass. Hind 60 m.

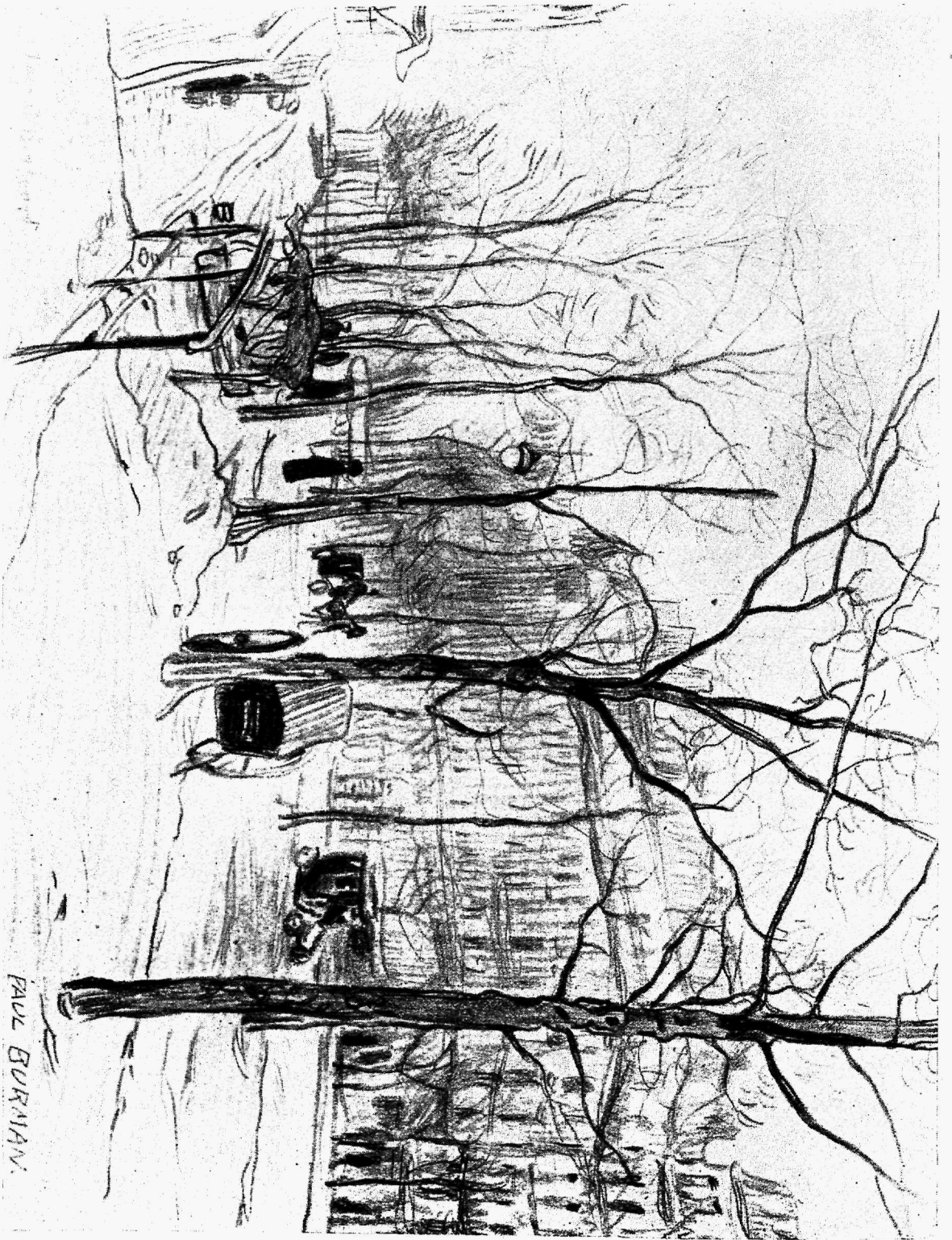
Pstükoloogia pähjooned. I osa. Dr. H. Höffding. Tõlkinud K. Freiberg. Hind 180 mk.

Valitud Eesti rahvalaulud. Antoloogia, eessõnaga rahvaluule üle. A. Saareste. Hind 130 mk.

Kodumaal rännates II. Piirisaare-Endla-Neeruti-Haapsalu. G. Vilberg. Hind 100 m.

Kasvatuse radadel. Kasvatuse õpetus. C. H. Niggol. Hind 630 mk.

PAUL BURMAN.

P. BURMAN

BULVAAR
JONINISTUS

KIRJANDUSE,
KUNSTI JA
KULTUURI
AJAKIRI

TOIMETAJA
ED. HUBEL
VÄLJAANDJA
TALL. EESTI
KIRJ.-ÜHISUS

ILMUB IGA NÄDAL

II AASTAKÄIK

TOIMETUS JA TALITUS TALLINNAS, PIKK TÄNAV 2

TOIMETAJA KÕNETUNNID ÄRIPÄEVIL 1-2

LOIDUS NIMEDE MUUTMISES.

Mõne aasta eest algateti¹⁾ Emakeele Seltsi poolt nimede muutmise; ilmus koguni raamat „Eestlasele eesti nimi“, mis sisaldas sellekohaseid kirjutusi, seletusi, üleskutseid, manitsusi ja määratuma hulga uusi nimesid, millest võib valida. Nagu selles raamatus seletatakse, tuleb muuta kahesuguseid nimesid: 1) võõrakeelseid, 2) inetumaid eestikeelseid. Et võõraskeeliste asemele tuleb võtta estikeelsed, on arusaadav ja selge, sest see on otse ebaloogiline ja veider nähtus, et nii palju sündind eestlasi on võõrakeeliste nimedega — kõiksugu -mannid, -bergid, son'id, mis mõnikord liidetakse päris eesti sõnade külge (näit. Kuuskmann, Tederson, Võsuberg jne.). Vist ühelgi rahval (juudid vahest välja arvatud) Euroopas ei ole nii palju võõrakeelseid nimesid kui eestlasil. Igal rahval on harilikult omakeelsed nimed, ainult harukorral juhtub sekka ka mõni võõrakeelne, ja seegi tundub siis veidrana, paradoksaalsena. Kujutage ette, et pooled venelasist kannaksid -mann ja -berg lõpulisi saksa nimesid, või suurema hulga sakslaste nimed lõpeksid -ov või -ski'ga. Kui imelikuna, veidrana ja loomuvastasena see tunduks!

Jah, kujutage ette, et tähtsamate vene kirjanikkude nimed ei oleks Pushkin, Lermontov, Dostojevski, Turgenev, Tolstoi, Tshéh'hov jne., vaid selle asemel Querwald, Thalmann, Ziegenberg, Katzenberg, Simonson, Jensen jne. Ja ometi on meil lugu just nii: hulka meie tähtsamaid kirjanikke on saksa nimedega. Omal ajal oli see teatavate oludega vabandetav, sest siis peeti häbiasjaks, kui haritud inimesel oli eesti nimi, ja päälegi oli nime muutmise tol ajal raske, tülikas ja kallis. Nüüd aga ei ole võõrakeel-

se nime kandmine millegagi enam vabandetav: nüüd ei tarvitse keegi enam oma eesti nime häbeneda ja nime muutmise on lihtne ja odav — ainult mõni sada marka (enne maksis see praeguse raha järele paarkümmend tuhat).

Miks aga siiski nii vähe nimesid meil on muudetud ja muudetakse? Miks on meie inimestel ikka edasi nii palju võõrakeelseid nimesid kõiksugu -manne, -bärke ja -son(n)e ja ikka edasi ka nii palju labaseid, inetumaid ja ebaesteetilisi nimesid? Ja seda koguni meie silmapaistvamail isikuil, kirjanikel, kunstnikel, avalikel tegelasil, riigimehil? Ja nähtavasti keegi neist ei mõtlegi oma võõrakeelist või inetut nime muuta, ei ole vist kunagi mõtelnud! Kust see tuleb?

Näen selles kaks päämist põhjust

Üks on rahvustunde ja -teadvuse nõrkus, rahvuslik ükskõiksus, pääliskaudsus, tuimus, mida tuleb ette heita mitte üksi suurele massile, vaid ka silmapaistvamaile ja juhtivaile isikuile. Ja see on meie otse rahvuslik, traditsioonaa'ne viga. Eestlane on rahvuslikult ikka ükskõiksem ja tuimem olnud võrreldes näiteks oma põhja- ja lõunanaabritega, soomlaste ja lätlastega. Kui meil oleks üldiselt rohkem rahvuslikku teadvust ja huvi, kui meil paremini aru saadaks rahvusprobleemist ja see rahvushuvi intensiivsemini meie tundepõhjas juurduks, siis saadaks ka aru, mis tähtsus on rahvuslikus mõttes ka sel asjaolul, et eestlasil, eriti veel tähtsamail ja silmapaistvamail eestlasil oleksid eestikeelsed nimed. Et üht väidet tuua, siis tähendetagu, et nüüd meie spordikangelased oma saksa nimedega tekitavad väljamaal niisuguse mulje, et nad on mingisugused sakslased.

Tuleb meele Soome, kus a. 1906 kevade ja suve jooksul ligi 200.000 soomlast muutsid oma

*) Autori kirjavärs jäetud.

„A0“ toimetuse.

nimed. See oli hulgaline nimede muutmine. Selles oli hoogu ja vaimustust. Soomlasil on palju rohkem rahvustunnet ja see tuli nähtavale ka nimede muutmises. Soomlased üldse võivad elavamini ja anduvamalt kaasa tunda, kaasa elada ja kaasa teha ideelisi voolusid, ühiskondlikke liikumisi. Soomlane on idealistlikum. Aga meie inimeste huvi piirkond üldiselt on liig isiklikult piiratud: see on pääasjalikult, ainuüksi varade, elumõnude ja lõbude ahnitsemine või lihtsalt mingi päevast-päeva edasi vindumine ilma ühegi ideelise sihi ja väljavaateta.

Soomes muutsid oma nimed ka paljud kuulsad isikud, riigimehed, teadlased, kunstnikud.

Mõni vähemalt lisas oma võõrakeelsele nimemele soomekeelse juure, nii kuulsaim Soome maalikunstnik Gallén, kes end säältpääle hakkas kirjutama Gallén-Kallela. Nii peaks meilgi sündima: meilgi peaksid siin eeskujuna andma ministrid, parteijuhid, professorid, kirjanikud, kunstnikud, suured rahamehed. Aga kahjuks keegi neist ei tee seda ega nähtavasti mõtlegi teha. Rahvustunne ja arusaamine rahvusküsimusest on neil nõrk ja üldse ideeline külg on neil hõre. Meil kardetakse olla marurahvus'ased.

See on põhjus, mis pärast meil võõrakeelseid nimesid nii vähe muudetakse, vaid oma -manne, son(n)e ja -bärke kõige rahus edasi kantakse.

Kuid pääle võõrakeeliste on meil ka hulk eestikeelseid nimesid, mis tuleks muuta. Need on labase, veidra või inetuma kõla või tähendusega nimed. Siia kuuluvad kõigepäält mõnede loomade nimed nagu Kass, Kutsik, Kana, Kirp, Sälg, Lehm, Vassik, Hiir jne., samuti ka mõned kehaosad, toidud, tööriistad, riided nagu Pea, Kael, Kõrv, Nahk, Kont, Ots, Tald, Sõrm, — Kepp, Piip, Kauss, Katel, Luud, Teivas, Vai, Sukk, Saabas, — Vorst, Käk, Mauk, Leib, Supp. Veidra maiguga tunduvad ka mõned omadust tähendavad nimed nagu Tõsine, Täsane, Armulik, Usin, Laisk, Lapsik, Kõvamees, Unine, Kuninglik, Sarvik, eriti veel, kui need nimed ei ole sugugi kokkukõlas nime omaniku iseloomuga. Seepärast ei ole ka hästi kohased liignimeks kõiksugu elukutseid, tegevusi, rahvusi tähendavad sõnad, nagu Sepp, Raudsepp, Rätsepp, Kingsepp, Kõrtsmik, Kohtumees, Vooimees, Pillimees, Ketraja, Vedaja, — Rootslane, Lätlane, Hiidlane. Üldse kõik niisugused sõnad, mis inimese nimetusena tunduvad veidraina ja ebakohaseina, ebaloomulikena, naeruväärseina, nagu Lomp, Kõrs, Seen, Saun, Pauk jne. Ka kõiksugu veidrad ühtumid nagu Paha-pill, Seahänd, Poleühtid, Äitea (Eitea), Platsipääl jne.

Nime tähendus olgu niisugune, et ta ühtki naeruväärlist, veidrat ja labast muljet ei tekitata.

Mõned nimed on inetumad omalt kõlalt, näit. Kõps, Neps, Plõks, Jõuram. Üldse kõik ühesilbilised nimed on esteetiliselt suhtes vähem ilusad, näit. Kõpp, Põld, Sepp, Tamm, Kark, Kull jne. Nimed peaksid olema kahekunni neljasilbilised. Sellest pikemad hakkavad tunduma kohmakaina ja veidraina näit. Valgehobustekoppel. Seepärast võiks niisuguseidki vahetada paremate vastu. Nime muutmises tuleb muidugi hoida, et ei langetakse vastupidisesse pahesse, s. o. ei võetaks liig pretensioosilt ja sentimentaalselt kõlavaid ilusaid nimesid.

Endastmõista, et tuleb muuta kõik ropuks või piinlikuks ja ebaviisakaks peetavate tähendustega nimed, koguni ka need, mis on niisuguste tähendustega meie naaberrahvaste, nimelt Läti ja Soome keeles. Nii peaksid kõik Kull-nimelised isikud oma nime tingimata muutma, sest sel on Soome keeles ropp tähendus, mis niisuguseil isikuil teeb Soomes reismise ja elamise väga piinlikuks.

Milks neid inetumaid, veidraid, labaseid, igatahes vähe ilusaid nimesid meil nii vähe muudetakse, vaid kõiges rahus edasi kantakse?

See seletub suurelt osalt nõrga ilutundega, esteetilisest ükskõiksusega. „Ega nimi meest riku,“ kõneldakse vahest. Meil Eestis näib ilutunne mitte-aineliste nähtuste suhtes tõepoolest veel vähe arenend olevat: välist riiete ilu osatakse juba küllalt taga ajada, aga nimede ilu ei huvita. See on teine põhjus, miks meil nimesid nii vähe muudetakse.

Nende põhjuste lisaks tulevad veel mõned. Üks neist on valehäbi: On neid, kes häbenevad oma nime muuta. Kardavad, et see äratav tähelepanu, et sellest räägitakse, et seda arvestatakse. Aga imeelik: oma halba nime edasi kanda ei häbeneta mitte. See on sama kui keegi pidulauas ei julge üht kaugemal olevat rooga küsida või pidul üle saali minna tuttava juure, kellega tal huvitavam oleks.

See on ka ühenduses iseseisvuse puudusega. Ei juleta midagi iseseisvalt, ükski teha, vaid ainult seda, mida paljud teevad. Kui meil korraga hulgaliselt hakatakse nimesid muutma, siis teeksid seda ka need, kes nüüd üksikult häbenevad ja kõhelevad.

Suureks üldpõhjuseks aga on mingisugune üldine loidus, hoolimattus ja viitsimattus niisuguseis asjus. Praeguse aja keskmist eestlast kihutab tegevusele, nagu öeldud, ainult kaks asjaolu: varanduse ahnitsemine ja lõbutsemise iha. Kõige muu vastu ollakse ükskõikne, tuim, osavõtmatu.

Ja lõpuks, nimede muutmise leiguses on teataval määral süüdi ka valitsus, sellega nimelt, et ta nime muutmise on ühendusse sääd- nud nii suure rahalise kuluga. Sest kuigi see summa — mõni sada marka — küll kuigi suur ei ole, võib see paljudele ometi saada kõhele- mise ja tagasihoidmise põhjuseks. Nime muut- mise rahaline kulu peaks olema veel palju väik-

sem, ainult 50 marka. Soomes maksis see omal ajal vähem kui 10 kopikat (20 penni). Et valit- sus selle kulu on nii kõrgeks määranud, see näi- tab, et ka valitsus nimede muutmise rahvusli- kust tähtsusest hästi aru ei saa ega selle vastu suurt huvi ei tunne. Oleks seda arusaamist ja huvi, siis määrataks, et nimede muutmise sün- niks täitsa maksuta, riigi kulul.

J. Sanglepp.

EESTLASTE HAUARISTID XVII AASTASAJAST

RAPLA KIRIKU ÕUES.

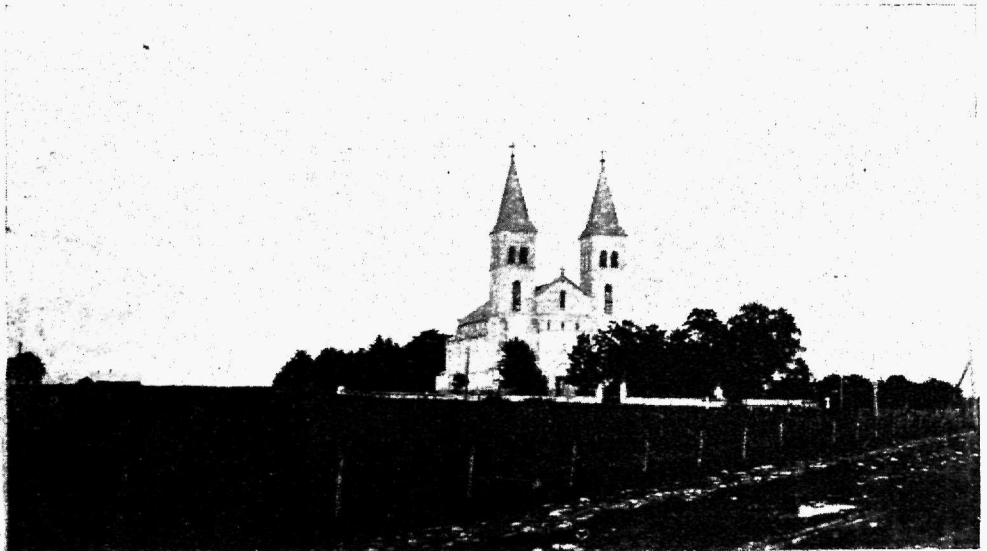
A. V—S.

Kodumaa vanemates kirikutes ja nende üm- ber olevates surnuaedades võib leida mitme- suguseid mälestusmärke vanematest aegadest. Mõnedki neist võimaldavad väikest pilku heita mineviku hõlma vajunud elust-olust.

Rapla kirik on mineviku vanavara poolest üsna keh- vaks jäänud. Seda on suurelt osalt hä- vitanud sõjad ja tu- lekahjud, mis kiri- kut on minevikus tabanud. Kui Rapla vana kirikut 1898. aastal maha lõhuti, et uut ehitada, siis leiti vana kiriku põ-

randa alt vanemal ajal põlenud kiriku põrand- a jäänuseid ja inimeseluid. Eks tuli hävitanud siis ka igasuguseid mälestusmärke, mis kiri- kus juhtusid olema.

Kuid ka kirikut juhtivate võimumeeste üks-

Rapla kirik.
Ehitatud 1898—1901.

kõiksuse ja arusaama- matuse ohvriks on rohkesti ajaloolist vara langenud. Väi- ke näide selleks. Rapla vana kirikul seisis kellatorn eral- di kirikust. Kella- torni all oli peasisse- käik kirikuõue. Selle käigu põrandakivi- deks olid võetud suu- red igasuguste sisse-

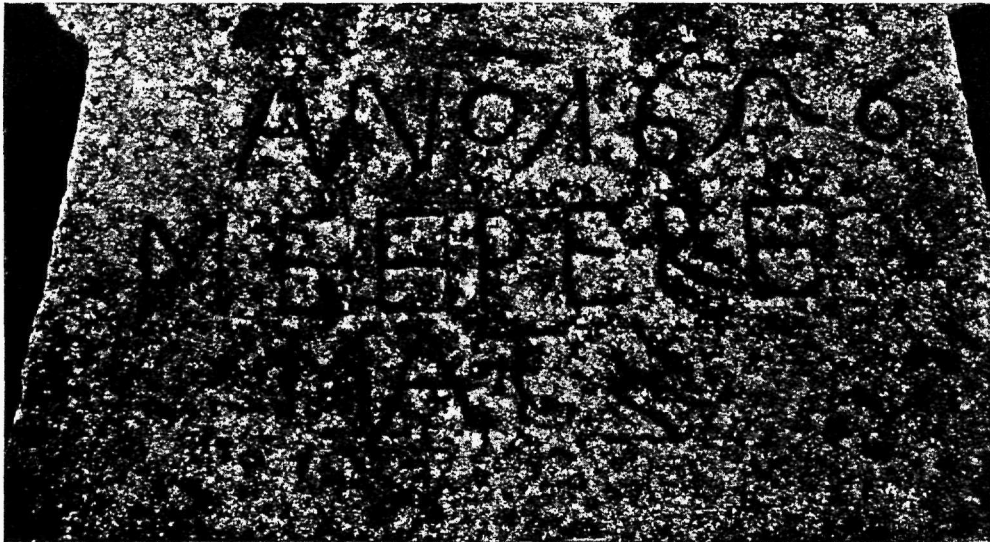

Rapla vana kiriku kellatorn. Kirik ise on selle taga puude varjus.

Rapla vana kirik (tagumine külj). Lammutatud 1898. a.

Ühe Rapla kiriku õues oleva hauaristi pealkiri.

raitud jooniste ja kirjadega paekivist plaadid; nähtavasti hauakivid vanemast ajast. Käigu keskosas olid kirikulised oma jalgadega need kivid juba täiesti siledaks kulutanud, ainult ääres osas säilisid veel sisseraiutud jooniste jäljed. Kes need kivid laskis sinna panna, sellele oli vist küll ükspuhas, kas inimestele tallamiseks on paemurrust võetud või mingisugune meistri käe all mälestusmärgiks kujunenud kivi. Ühes vana kirikuga lõhuti maha ka vana kellatorn. Ühes kellatorniga said otsa ka tema all oleva käigu põrandakivid.

Rapla vana kiriku õues seisis kaunis rohkesti vanu kiviriste, — tunnistajatena, et siin on omal ajal surmuaed olnud. Kiriku ehitamise ajal said purunemas olevad otsa, paremaid ja tervemaid neist püüti alal hoida. Mõned neist tõsteti kiriku ehitamise ajaks varjulisesse kohta. Uue kiriku õuet jäi kaunistama veel umbes kümnekond vana risti.

Need ristid pakuvad suurt huvi. Nad on kõik kõvast paekivist raiutud ja peaaegu ühte stiili. Nende pealmine osa on rattakujuline, mille sees rist nagu kodaratena asetub, alu-

misel osal on pealt koomale mineva nelinurga (trapeetsi) kuju. Ratta välisele pinnale risti otsade kohale on väikesed poolkerad nagu nupud ilustuseks raiutud (vaata ülesvõte). Mõnedel ristidel on risti keskosa umbne, teistel on sinna neljakandiline avaus sisse raiutud. Alumise osa ühele küljele on harilikult pealkirjad sisse raiutud. Üks järelejäänud ristidest on ka hariliku risti kuju, kuid mille harud otsa poo'e laiemaks lähevad. Kõik ristid on võrdlemisi puhtalt ja selgejooneliselt välja raiutud.

Mitmel ristil on alumine osa pealkirjadega täiesti hävinenud, nii et rattakujuline rist otse vastu maad toetub. Teistel on ainult osa pealkirjadest veel näha. Kolmandatel on pealkirjad kivi pudenemisest kaunis lamedaks muutunud, nii et meist kaunis raske on aru saada. Aga leidub ka sarnaseid riste, mille pealkirjad kas täiesti või osalt kaunis selged. Pealkirjad on harilikult kolmerealised: esimesel real seisab aasta number, mille ees ladinakeelne „anno“ (tähendab: „aastal“) seisab, teisel real — koha nimi, kust kadumu pärit, ja kolmandal kadunu ristinimi. Aastanumbrid näitavad, et need ristid on XVII aastasajast. Ühed neist on juba üle kolmesaja aasta vanad, — näiteks ühel ristil seisab selge aastanumber 1616. Teistel ristidel seisavad mainitud aastasaja vanemad aastanumbrid.

Juba ammu on iseäralist tähelepanu leidnud üks rist, mille pealkiri kaunis kergesti loetav. See rist seisab kirikuõue peavärava läheduses. Selle alusele on raiutud: ANO 1656 MEEPERE MATZ, mis tähendab: „aastal 1656 Meepere (vist küll: Mäepere) Mats“. Ühe teise risti peal olla seisnud, nagu seda keegi mulle teatas, ALLO KAI (Alu Kai). Kas see rist ka praegu alles on, ei pannud ma nüüd tähele.

Nende ristide seisukoht ja pealkirjad näitavad, et need pole mitte toleaegete võimeeste-muulaste hauamärgid, vaid eestlaste omad. Tol ajal oli viisiks kõrgemast seisusest isikuid kiriku sees olevatesse hauakoobastesse matta. Surnuaeda väljaspool kirikut maeti alammast soost surnuid. Pealkirjades leiduvatest ristinimedest on mõned täiesti eestipärased (Mats, Kai). Perekonnanimed puuduvad.

Sarnaseid hoolsasti valmistatud haurariste on jõudnud kahtlemata ainult jõukamad inimesed püstitada. Siis oli Rootsi aeg. Ja need hauraristid on küll asitõendusteks neist vaba-

Üks vanadest hauraristidest Rapla kiriku õues.

matest ja arenemist võimaldavatest oludest, milles eestlased Rootsi aegu elasid.

Tuli põhja sõda. Venelane sai nimepidi meie kodumaa omanikuks, kuid meie oma sakslane-mõisnik peremeheks. Algas rahva hädaja villetsuspõlv. Pole sest ajast enam sarnaseid hauamärke eestlaste haul, nagu neid XVII aastasajal püstitati.

Rapla kiriku õue seati hiljuti vabadussõjas langenutele mälestussammas. Kas juhtumisi või meelega, kuid selle otsas on niisamasuguses stiilis rattakujuline rist nagu siin läheduses vanadel hauaküngastel. See annab vanale ja uuele kauni kokkukõla.

Rapla tegelastele olgu siin kohal ka väike õhutus, et nad võtaksid iseäralise hoole alla need vanad ristid, mis kirikuõue on veel järelejäänud. Neil on kultuurajalooline väärtus.

VANA PIIBEL.

GUSTAF AF GEIJERSTAMI järele —op.

Vana vaimulik ja noor istusid koos vana vaimuliku töötoas, mille akendest päikesepais- tel Westseed vastu metsalagedaid kaljuid ja skääre murdumas nähti. Noor vaimulik oli vana juure külla tulnud, talt nõu küsima ja kaebama. Seda tegi ta, sest ta oli alles hiljuti ülikoolist ellu astunud ja tõelikkus, mida ta koh- tas, hirmutas teda seda enam, mida sügava- malt ta kohust tundis külge haarata ja paran- dada.

Vana ja noor istusid just teineteise vastas. Nad rääkisid maist ja rahvaist, nende komme- test ja ebakommetest. Niikaua kui nad rääki- sid, kuulsid nad ainult oma vastastikke häält ja sõnu, mis kumbki neist mõtles ja väljendas. Niipea kui nad aga veidi aega vaikisid, kõlas nende kõrvus mere kohin ja tuule raske mü- hin sügavalasuva vana õpetajamaja ümber. Viimaks näis neile mõlemale, kui istuksid nad üksi väljas metsikus möllus ja katsuksid end usus harjutada, et tema läbi looduse vägesid rahule sundida. Mõlemad mehed tundsid seda isesugusel viisil. Sest üks neist oli vana ja oma raamatud peaaegu unustanud. Selle ase- mel oli ta tutvunenud voogudega, mis ta üm- ber kõrgele löid, nii inimelus kui looduses, ja ta võis enese üle naeratada, kui ta ajale tagasi mõtles, kus ta ka võimatut oli katsunud. Tei- ne sellevastu oli noor ja temasse mõjus see, mis ta raamatuist luges, niivõrd, et ta isegi uskuda ei tahtnud, et loodus niisugune oli, kui- sugusena ta ise seda ometi nägi. Kõik ta üm- ber tegi talle meelekibedust, iseäranis rahu, millega vana pastor ta vaimuliku viha valla- pääsu kohtas.

Nüüd istusid mõlemad vaikides, oma mõte- tesse vajunult, noor selle üle targutades, mis teine talle ütleb, vana kaaludes, kas ta edasi peab rääkima või elu hooleks jätma uuele vai- mulikule selle õpetusi pikka ja kõvasti sisen- dada. Ja kui nad nii seal istusid, kuulatasid mõlemad isesuguste tunnetega merd ja nägid lähel rannapurjekat, millel suurpuri hetkel alla langes, ühe kaljurahnu vahele kaduvat.

„Külalisi tuleb,“ ütles pastor. „Ja paadi jä- rele otsustades on see kaugelt. Usun, see on Norrsundi paat.“

Noor sööstis, et minna. Aga pastor viipas talle istuma jääda: „Sa oled ise vaimulik ja võid väga hästi sealjuures olla.“

Nii istusid mõlemad vaimulikud teineteise vastas suure musta kirjutuslaua ääres ja oota- sid. Abiõpetaja vaatas välja üle kaljude, mille ümber meri tumedalt mühas, pastor istus vaik-

selt ja vaatas omaette. Ta mõtles rahva pea- le, kes talle armsaks saanud, sest et ta neid mõistis, ja tal oli tunne, kui peaks ta neid pea- letungimiste ja laimduste vastu kaitsma. Oli midagi noore olekus inimeste üle kohut mõis- ta, mis vanale selle tunde sisendas. Mõlemad aga, noor ja vana, ootasid külalist, kes tulema pidi, kui kuuluks ta nende jutu hulka, ja nad kuulatasid põnevalt iga heli, kui võiks sarnane igapäevane sündmus, kui külaline skääridest, kõigile väljaõeldud ja -ütlemata küsimustele vastuse anda. Ja kui nad viimaks väljas ees- toa jalgmatil jalgu kraapivat ja tasast koputust toauksele kuulsid, hingasid mõlemad korruga kergendatud.

„Sisse!“ ütles pastor vastusena tasasele koputusele.

Väljas kuuldi riiete või häälte kahinat, kuid keegi ei avanud. Seal sööstis vana tooilt ja avas ise ukse, noor aga jäi oma toolile istu- ma ja vaatas sisseastujatele teravalt otsa.

Ukseavauses paistis kõigepealt noormees südvestris ja õlikuues. Ta nägu oli karastatud ja pruuniks põlenud, silmad vaatasid laiade kulmude alt selgelt, huuled olid täidlased ja lõug lühikese, valkja habemega kaetud. Ta jäi sokis ukse kõrvale seisma ja tegi kummar- duse. Veesaapad oli ta jalast tõmmanud ja trepi kõrvale pannud. Kui ta sisse astunud, vaatas ta vabalt ümber, näis aga arana. Ta katsus naeratada, kuid naeratus tardus suu- nurkadesse ja silmad vaatasid tõsiselt kuis en- negi. Ta seljataga seisis naine. Selle nägu oli pearätiga, mis sügavasti üle otsaesise tõm- matud, varjatud, ja ta kogu ümbritses pikk suurrätt, mida ta mõlema käega koos hoidis. Ta hoidis mehele nii ligi kui võis ja ei vaada- nudki üles.

Pastor andis neile mõlemale kätt. Seepeale istus ta jälle oma kohale kirjutuslaua ääre ja viipas paarile ukse juures lähemale tulla. Nad aga ei pannud viibet tähele ja jäid seisma, ja kangekaelselt hoidus naine mehe seljataha. Enam kui üks kord pidi pastor nende soovi jä- rele küsima, enne kui ta vastuse sai.

„Asi on seesugune,“ ütles viimaks mees, „et me tahaksime abieluse heita.“

Pastor avas oma raamatu ja otsis nende nimed üles. „Astu siia, Johan Ersson, üt- les ta.

Mees tegi seda.

„Sina ka,“ jätkas pastor, pöördes naise poole ukse juures.

Siis astus ka see esile. Kui ta tuli, silus ta

pearäti tagasi ja näitas noort nägu sügavate silmade ja puhaste ilusate näojoontega. Aga kui ta seal seisis ja mõlema võõra mehe pilkusi endal tundis, lõi ta silmad maha ja punastas. Sest ta teadis, et ta saladus end varjata ei lasknud ja ta kogu ta ära andis. Ka noor vaimulik läks näost punaseks. Ta nägu omas järsu, rahulolematu ilme, kui oleks ta midagi vastikut näinud ja sööstis toolilt. Kuid vana vaatas talle otsa ja ütles käskivalt ja rahulihel: „Istu vagusi ja lase mind kõneleda või vaikida, nii kuidas ma tahan.“ Sellega pööris ta mehe poole, kes tõsiselt läinud ja kohmetult naist oma kõrval silmitses, kui tahaks ta teda kuidagi aidata ja ometi ei või või ei julge.

„Kas sul on nii palju, et sa abielluda võid?“ küsis pastor.

„Mul on maja ja paat ja võrgud,“ vastas mees, „ja võlgu pole mul palju.“

„Hm!“ arvas pastor. „Näib, et oleksite pidanud varem tulema. Nüüd tuleb küll ristimine õige pea peale lauutatust.“

Kui naeratus liugles üle mehe karmide näojoonte ja ta vaatas ruttu kõrvale naisele, kes ikka veel kui löödult seal seisis — ilmega, kui ei tahaks ta õieti midagi kuulda ja mõista. Siis vaatas ta pastorile kindlasti otsa ja vastas: „Seda oleksime muidugi pidanud. Aga meil polnud aega.“

„Polnud aega?“

„Ei! Oli just keset kalastamisaega. Ja meil on kauge tee.“ Ta vaikis veidi aega, kui koguks ta mõtteid. „Muidu oleksime varem tulnud,“ lisas ta siis tähtsalt juure.

„Kas ta elab sinuga?“ sõnas pastor siis vahele.

„Jah,“ vastas mees. „Mul pidi keegi olema, kes mind võrkudega ja kodus aitab, nüüd, kus ema surnud on.“

„Ja enne ei mõelnudki te abielluda?“

„Ei.“

Pastor ei öelnud midagi enam, vaid kirjutas tunnistuse välja, hüüdis seepeale sulase teise tunnistajana sisse ja lasi Johan Erssoni ja ta mõrsjat nimed alla kirjutada. Kena koolilapse käekirjaga kirjutas noor naine Anna Olsdotter'i peigmehe nime kõrvale, tegi sügava kummarduse pastori ees ja tahtis minna. Kuid pastor hoidis teda tagasi ja andis sule abiõpetajale, et see oma nime esimese tunnistajana alla kirjutaks.

„Kas seda keegi teine ei või?“ pomises see. Vastumeel peegeldus ta kitsal, paljaks-aetud näol.

„Kirjuta!“ ütles pastor rahuliselt.

Noor vaimulik kirjutas, aga kui ta sule käest pani, ei võinud ta kauem vaikida, vaid purskas, sealjuures ta ees oleva paari poole

Foto Parikas.

Riigikogu liige Nanilson,

iseseisev sotsialist, kes Pärnunaal arvata-vasi poliitiliste vastaste poolt ära tapeti.

pöördes: „Aga kui teil — kui teil ka nüüd enam aega poleks olnud, mis siis?“

„Siis oleksime küll pidanud veel ühe kuu ootama,“ vastas mees. „Aga siis poleks Anna muga vististi üldse kaasa tulnud.“

„Mida te ütlete?“ kärkis noor ja ta hääl värises nii, et kinni jäi.

„Ma pidin kaua rääkima, enne kui ta nüüdki kaasa tuli,“ jätkas mees, ja jälle libises naeratuslâige üle ta näo. „Ta häbenes ennast nii pastorile näidata. See on loomulik.“

Noor vaimulik haaras mõlema käega peasid kinni ja tahtis veel enam öelda. Aga vana viipas talle vaikida, käskis sulast, kes ka nüüd alla kirjutatud oli, ära minna ja pööris siis jälle mõlema kihlatu poole. „Nii on õige, Johan Ersson,“ ütles ta, „et sa naist sundisid endaga tulema. Soovin teile mõlemale nüüd Jumala nimel õnne! Ja hoolitsege nüüd selle eest, et teil kolme pühapäeva pärast aega on, et laulatus võiks olla!“ Seepeale andis ta esiteks naisele ja siis mehele kätt, koputas neile mõlemale isalikult õlale ja sules ise nende järele ukse. Ta läks akna juure ja nägi neid tormiga ära minevat, meest eel, naist raskelt selle jalajälgedesse astuvat. Kumbki neist ei ütelnud ühtki sõna teisele, kui nad nii vastu kõva tuult läksid.

Kui nad kadunud olid, pööris vana vaimulik ümber ja vaatas noore otsa. See istus veel pea vastu surutud kätega ja küünarnukega laual. Äkki tõstis ta pea ja lasi käe raskelt lauale kukkuda. „Kuis võisid sa nii nendega rääkida, kuis seda tegid?“ purskas ta välja. „Mite ainustki sõna nende patu üle! Mitte ainustki sõna patu tasust, patu...“ Hää! jäi talle kurku kinni ja ta vaikis kartuses, ennast vanema mehe vastu unustada.

Vana vaimulik seisis hetke vaikselt mõtetes omal kohal akna juures ja andis noorele aega rahuneda. Seepeale võttis ta piibu selle jalalt, toppis ta täis, pani põlema ja istus mõnusalt kirjutuslaua tooli.

„Pati!“ ütles ta. „Jah, me kõik patustame. Aga üht tahan sulle ütelda. Tunnen paljuid haritute ringist, kes naisega igas viisakuses seaduse ees abiellunud ja ta, enne kui aasta möödab, oma saatuse hooleks jätavad, et teisele järele joosta. Seda ei tee mees, keda sa siin praegu nägid, mitte. Tunnen ka naisi, kes abielluvad seepärast, et pole vaja töötada ja et rahu tööst elada, mida ta mees kahe, ei, kõigi eest teeb, nii suur kui perekond ka ei tuleks. Seda ei tee see naine. Kuni viimse silmapilguni saadab ta oma meest paadis merele, ja kui ta oma lapse sünnitanud, siis ei kesta kaua, kus ta jälle teda saadab. Sarnane on nende inimeste elu ja nii ta jääb kuni nad elavad. Nad töötavad kogu oma elu ja õpetavad oma lapsi nende sarnaselt töötama. Alusmüür aga, millele nad oma elu ehitavad, on, et armastusrõõm pühitsetakse lapse läbi. Ära puutu seda alusmüüri! Selle peale võib palju head rajada!“

Abiõpetaja naeratas. „Kas sulle on keegi seda ütelnud?“ küsis ta pilkavalt.

„Ei,“ vastas pastor. „Seda ei või need inimesed öelda. Aga nad tunnevad seda. Ma ei mõistnud seda algul. Kuid ma olen arusaamisele elanud. Ma olen oma südant alandanud, et nende südametele lähemale tulla, nii lähedale, et ma nende lööki mõista võisin. Ela nendega ja alanda oma südant ka sina! Siis lakkad sa kohut mõistmast. Sest kes selle meie rahvaelu suurema hulga püha alusmüüri üle naerab, see mõtleb madalalt meie rahvast. Ja see on veel liig kõrgimeelne, et mõista.“

Teine vaikis, raputas aga pead. Sest ta oli mõtete käigus haritutele, õpetlastele ja vagadele lähedane ja liig kõrgimeelne, et õppida.

Pastor istus hetke vagusi ja vaatas teist ja tundis talle kaasa, sest ta mäletas, et ka tema kord karmilt, kus armuliselt pidi, inimeste peale vaadanud oli, ja hooletu seal

oli, kus karm pidi olema. Siis libises naeratus üle ta näo. Ta pani piibu kõrvale ja astus suure raamaturiivi juure, mis kogu seina kattis ja mõlemal pool sohvat laiutus. Seal võttis ta ühe raamatu ja andis selle noorele vaimulikule. See võttis raamatu ja avas selle imestades. Oli suur raamat, täis pilte, kaaned olid kullaga pressitud ja laiade messingpannaldega suletud. „See on ju piibel,“ ütles ta.

„Jah,“ ütles vana vaimulik. „Võta ta! Ja kui sa esimest korda siin väljas üht paari laulad, kes seda püha sideme teed, mida sina nõuad, sammub, siis anna neile selle mälestuseks sinu ja minu poolt.“

Noor vaimulik puikles vastu kingitust võtmast; ta aimas, et seal õpetus peitub ja seda ei tahtnud ta saada. Aga pastor käis talle nii peale, et ta viimaks kingi vastu võttis. Seega lahkusid nad mõlemad.

Abiõpetaja sammus mööda kitsast jalgrada üle kaljude oma elamu poole, raamatut hoidis ta vastu rindu surutult, kui ta tormis edasi püüdis. —

Palju aastaid möödus. Vana vaimulik oli surnud ja noor oli tema järele õpetajakoha saanud. Viisteist aastat hoidis ta — uskumisväärtete meeste tõenduse järele — vana piiblit, ilma et kunagi juhust oleks tulnud seda ära kinkida. Seal abiellusid ühel päeval õpetajamaja sulane — ühe kaluri poeg — pastori teenijaga, keda lapsest saadik vaimuliku perekonnas kui last hoitud oli. Noor vaimulik hakkas juba omakorda vanaks saama ja oli ammu abielus, kuid ta abielu oli lastetu. Pastor ja ta naine olid alati üksikut elu koguduses, kelle vastu mõlemad endid võõrana tundsid, elanud. Kuid noorpaarile korraldas pastori proua ise pulmad ja peigmehele kinkis pastor peale laulatust ilusa, kullaga pressitud kaante ja messingpannaldega piibli. Sest neid mõlemaid tundsid tema ja ta naine ja teadsid, et nad neid kui endid usaldada võisid. Kolme kuu pärast peale seda pidi aga pastor paari esimese lapse ristima, ja sellest päevast peale ei kõnelenud enam keegi vanast piiblist, kõige vähem need, kes selle kui vooruskingi vastu võtnud.

Kui aga vaimulikku ristimisele toodi, ehmatas ta. Sest talle näis peaaegu, kui käiks vana pastor ümber ja kollitaks. See sündmus oli raskeks hoobiks uuele pastorile. Teda kutsuti nimelt kogu ta eluaeg „uus“ — vahetegeviseks vanast, kes ammu surnud oli, ent mitte unustatud. „Uus“ ei võinud eales nii õieti mõista, mis sündinud, ja läks hauda ilma seda mõistmata. Oli kui kuristik tema ja rahva vahel, millest ta üle ei saanud.

MUISTNE NAHALINN.

RIISMEID RAHVASUU VARASALVEDEST.

GEORG NAELAPEA.

2

Millal hävines Nahaküla, ei saa ka kindlaks määrata, tean vaid, et Nahaküla asemele on lõpuks sündinud uus küla, mida hiljem — hilisemalt 18. aastasaja algul — on hakatud hüüdma Lambaküla k s. Millest küla ümbernimetus tingitud, on samuti tume. Umbes 18. aastasaja keskel on Lambakülalt saanud Koigumõisa karjamõis. Tol ajal oli Lambaküla maa-ala umb. 1½ adramaad suur. Lambaküla „karjamõisa“ eraldas lõpulikult Koigu- ja Vidriku- ning Annemõisast, mis kõik varem ühte kuulunud, parun Gotthard Wilhelm Budberg, 1804. aastal pantis Johann Philipp von Roth Lambaküla ühes väikese Koigu metsaosaga 14.000 hõberubla eest kaptenile ja kohtunikule Gustav Behaghel von Adlerskorn'ile, kes nüüd nähtavasti kiires korras „mõisa“ ülesehitusele asus, andes Lambakülale uue välimuse ja uue nime, nii et juba järgmisel, s. o. 1805. aastal „Truuta“ mõisa rüütlimõisate (Rittergüter) nimekirja võeti. „Truuta“ nimetuse on saanud mõisa mõisniku tütre Gertrudi nimest Annemõisa (Annenhof) ja Vidriku (Friedrichshof) eeskujul, kuna „emamõisa“ Koik oma nimetuse on pärinud Koikülalt, milline küla varem mõisa asemel asunud, ning kord ongi mõisat hüütud Suur- ja Väike-Koiküla mõisaks (Gross- und Klein-Koiküll). Hiljem on Koiküla mõisa ümber ristitud Runemõisaks (Runemois, ka Ruune- ja Ruunamõisaks nimetatud), siis aga pärast jälle endise Koiküla nime tagasi saanud, mis ajajooksul „Koiguks“ lühenes (ka Saksa keeles Koik).

Nahatalu, selle viimase Nahalinna ajaloolise mälestusmärgi, mis Lambaküla kõrval veel endise nime all püsis, hävitas omaaegne Truuta omanik, sama Gustav Behaghel von Adlerskorn, kes Lambakülalt lõi „Truuta“ rüütlimõisa, umb. aastat 15 pärast kuulsat puumapidu Nahatalus, s. o. ligemale 120 aasta eest. Arvatavasti takistas Naha talu mõisa väljaehitamist, sest et ta kohe mõisa „usse-aja“ ees oli, seega ka mõisa ilu ja „kenadust“ moonutades. Behaghel von Adlerskornide suguvõsa käes püsis „Truuta“ ligemale 100 aastat, s. o. kuni 1901. aastani, mil mõisa Restu mõisa omaniku Alfred von Rothi kätte läks, kes 3 aasta pärast mõisa von Brasch'ile edasi müüs. Ka von Brasch pole mõisast tulu saanud, nii et ta nelja-aastase katse järele oli sunnitud mõisat 106.000 rubla eest omakord üle andma, nimelt eestlastele Juhan

Grünberg'ile ja Juhan Peet'ile, kes aga „Truutat“ ka ainult 4 aastat pidasid ja ta siis vene-lasele Sofia Durassov'ile müüsid. Viimase käest võõrandas seaduslikel teel „Truuta“ mõisa ja seega ka muistse Eesti Nahalinna aseme — Eesti vabariigi valitsus. Praegu on mõisa lagunemas ning kaks mõisahoonet ongi juba kokku langenud, sest keegi ehituste eest ei hoolitse. Kui nii edasi, kaovad varsti ka mõisa jäljed.

Et kohalikud eestlased Nahatalu ümbrust tõesti pühaks pidasid, siis pole huvitusega ära märkida, kuidas Nahatalu hävitamise ja mõisa ehitamise kavatsustele 120 aasta eest ümbruskonna talupojad vastu sõandasid astuda. Algas võitlus, mis muidugi Gustav Behaghel von Adlerskorni võiduga lõppes.

Ühel kaunil kevade talve päeval saavad inimesed teada, et Nahatalule liginemas suur telliskivivoor. Vihaleatud mehed tõttavad Saksa sulastele vastu, kes aeglaselt oma regedega all orus Lambahanna järve kaudu Nahatalule lähenedes juba Nahajärvele olid jõudnud. Talumehed heidavad kirjud võõd oinanahkse-telt kasukatelt, keeravad käised üles ja ... võtavad mõisamehed käsitsi vastu. Lühikesel heitluse järele põgenevad ehmunud mõisasulased, jättes 4000 — teiste teadete järele 40.000 — telliskivi hobuste ja regedega jumala hoole. Nüüd asuvad võitjad regede kallale ja viskavad reed järvejääle ümber.

Teadmata on selle julgustüki tagajärg, kuid tõsi, et mõisa ehitus nüüd lühikeseks ajaks takistatud oli, kuna telliskivid, lamades kuni jää- ja lumelagunemiseni järvepinnal, viimaks järve põhja vajusid, kus nad tänaseni asjata päevavalgele toomist ootavad. Veel võib Nahajärve Koigu poolse kalda läheduses (järv olevat paiguti umb. 18 sülda sügav) pika kepiga katsudes põhjas kivide asukohta ära tunda, kuigi nad ajajooksul ikka enam ja enam põhjammutta vajunud. Mõne aja eest võidud neid päikesepaistese selge ilmaga näha, kuid nüüd on nad samblaga kaetud, ning kord kasvata- vad neid Nahajärve hällivad kaldad päriselt kinni ja matavad lõpulikult oma kamara varju telliskivide virna nende minevikuga.

Peab tähendama, et sarnane südikas vaim veel kaua Nahalinna ja Nahaküla endiste elanikkude järeltulijate keskel on püsinud. Nii on veel tuntud järgmine vahejuhtumine „Truuta“ omaniku Behagheli (eesnimi mulle teadmata)

mille kohta moonamehe raamatust selgust pole, võtab „saks“ töölise raamatu ära, vihastades vastuhakanud mehe üle. Moonamees nõuab vähemalt päeva- ja palgaraamatutki tagasi, kuid ei saa. Ärritab siis end tööline omakord ja sähvab: „Kui irr (herra) mu päiväraamatu är' võtt, siis võta ma timä raamatu!“ Ning haarabki ukseavause kaudu selle taga olevalt laualt mõisa „shur-naali“ ja läheb sellega rahulikult minema. „Irr“ Behaghel vihastab end sel-

Truuta asunikud oma karjalauda ees.

ja tema töölise vahel, kes endine nahalane, umb. 35—40 aastat tagasi, mil siinsed baltlased alles maa ja talupoegade tegelikud valitsejad olid: kõneles uksest tehtud avause kaudu töölisega viimase tööpäevade arvu üle,

Asunik Jaan Kääss mõisa kokkulangenud rehe juures.

lest kuulmata jultumusest nii rängasti, et suust ja ninast vere voolama hakates maha langeb ja varsti hinge heidab.

Veel legendaarsete päevade Nahalinna sõitlemistest vaenlastega kodumaa piiride vaprama eelkantsina laulab rahvasuu siin muistseaja sõjavärsis:

Nakati ¹⁾ iks ²⁾ nakkamaie,
na'akesi ³⁾ naardemaie,
utekesi ⁴⁾ uttemaie ⁵⁾,

Asunikkude rõõmus pere.

maltsa⁹⁾ alla mattemaie,
 alla liinu⁷⁾ litsumaie,
 Na'ajärve jättemaie.
 Na'akedse⁸⁾ nahkrukedse⁹⁾
 kopsisida¹⁰⁾ kolkimaie,
 samblasuussa tsorkimaie,
 pühälaanessa¹¹⁾ laasimaie.
 Varga vardan¹²⁾ vaarumaie,
 kopsi keerun kaksamaie¹³⁾,
 Otebäässä¹⁴⁾ oodumata¹⁵⁾
 üle oru ühmämaie¹⁶⁾.
 Sis sai süüdüs süämestä¹⁷⁾,
 naardu nikas¹⁸⁾ niksatie¹⁹⁾.
 Ork²⁰⁾ oll iin²¹⁾ ja ott²²⁾ oll perän²³⁾
 rahvas kik²⁴⁾ oll ritsakille²⁵⁾.

Sõja järgi „Truuta“ ümbruses leiame paljude kohtades. Nii on rohkesti luud kündmiste ja kaevamiste juures päevavalgele toodud Koigu mõisa poolisel Liinujärve kaldal, Tsirkemäe läheduses, Saamuli talu juures ja mujal. Kui oleks luud leitud ainult ühest paigast, siis võiks arvata, et siin ehk ainult muistse surnuaiaga tegemist, — nagu näit. Saamuli „Kullamäel“, millest teab kõnelda siinne vana elanik Sohvi Kiidron — kuid luude ja rahade ning kuldasjade leid mitmes kohas ei luba seda oletust teha. Eriti palju mulda maetud varandusi on Truuta nurmedelt (peasjalikult Saamuli läheduses) leitud Behagheli päevil, kes siin tagajärjekalt kavakindlaid üleskaevamisi olevat korraldanud. Leitud luud, kuldasjad, raha, möögad jne. võivad küll olla ka Rootsi-, Poola- ja Vene-aegsete sõdade pärandus, kuid et siin endiste lahingukohtadega tegemist, on kindel. Ka kinnitab

1) Nakati — hakati. 2) Iks — ikka. 3) Na'ake — nahake, nahalase, Naha elanik. 4) Utt — lammas, nimelt tall, voonake. 5) Utma ehk utustama, s. o. raputama, tugevasti suruma. Veel — mütma, selle sõna teises tähenduses, s. o. kedagi peksma. Ka kalamehed „mütavad“ kalu võrku. 6) Malts, maltsas, maltsad — taim; näit. Maarja-maltsad, kana-maltsad, lepp-maltsad jne. 7) Alla liinu — „liinu“ all tuleb mõista linna (liin — linn, näit. Linnamägi ehk Liina- ehk Liinumägi), võimalik, et ka „Liinujärve“, missugusel korral siis õieti „Liinu“ peaksime kirjutama. 8) Na'akedse — na'akese, rahalased. 9) Nahkrukedse — nahkrud, Kas on siin mõeldud nahalasi ülistada ehk koguni pilgata, või tahab see sõna näidata, et nahalased olidki nahkrud, nahaparkijad, nahakogujad, isegi nahaga kaubitsejad, kuulsad nahakogude poolest ehk naharikkad, s. o. loomarikkad (Naha ümbruskonna metsades võis leida palju kallimahalisi loomi, nagu karusid-otte, ilveseid, saarmaid, nugiseid-metskase, hunte-susse jne. Alles mõne aasta eest nähti Kooraste metsas ubailvest). Siit oleks selge, kust Nahalinn ja selle järele Nahajärv oma nimetuse saanud. 10) Kopsi. See sõna on tuletatud sõnast kopp ehk kapp (nõu) ehk sõnast kops. Kõige tõenäolisem näib olevat, et seda sõna on tarvitatud söim sõnana, arvatavasti on nimelt mõeldud lätlasi, keda

see asjaolu veel kord Nahalinna aseme tähtsust, sest lõunast ehk kagust maaletungija ei saanud muidu Otepäale läheneda, kui et pidi Naha all esimese jõukatsumise maakaitsjatega läbi tegema. Viimane kord möllas sõda Nahalinna ees 1918. aastal: siis heitlesid siin lahkuvad purjus Saksa okupatsiooniväed pealejuhata tud Vene enamlastega, kes ei jät nud juhust kasutamata, et enesele seljatagust kindlustada Võru—Valga ja Võru—Otepää—Puka suunas. Palju sakslasi (kuuldavasti ka baltlasi!) jäi siis Koigu mõisa õue ja lahinguväljadele, kelle hauad veel praegu Koigus näha. Keegi ei hoolitse haudade eest, ja varsti ei leia järgmised põlv sed sellegi sündmuse järgi. Hiljem korraldasid Nahalinna juures oma vere tööd¹⁾ kohalikud elanikud, kuid olid sunnitud peagi võidurikaste Eesti vägede kartusel kas Venemaale põgenema ehk põranda alla minema või koguni oma värvi muutma.

Nii pole Nahalinn varemetski rahu leidnud, nähes nii mõndagi viletsust ka siis, kui tema nimigi unumemas. Aga vaatamata sõdade ja raskusaegade peale, olevat kohalikud peaaegu alati, nii enne kui pärast sõdu, võrdlemisi jõukalt elanud, ainult praegu on siin kõik — inimesed ja olud — põhjalikult muutunud: elatakse kehvalt ehk keskmiselt, kuna talud pisi kesed, nagu kängu jäänud. Sage li näed suuremaid ja vähemaid maaosi, mis söödis, üles kündmata ja kasutamata. Nendelgi maadel, mis uutele põllumeestele — asunik kudele välja jagatud, on põllud viletsad ehk ainult keskpärased. Rahvas on tõsine, väikne ja tagasihoidlik, pikameelne, nagu üldse eestlase iseloom. Palju onnikestemehi, palju laiskust,

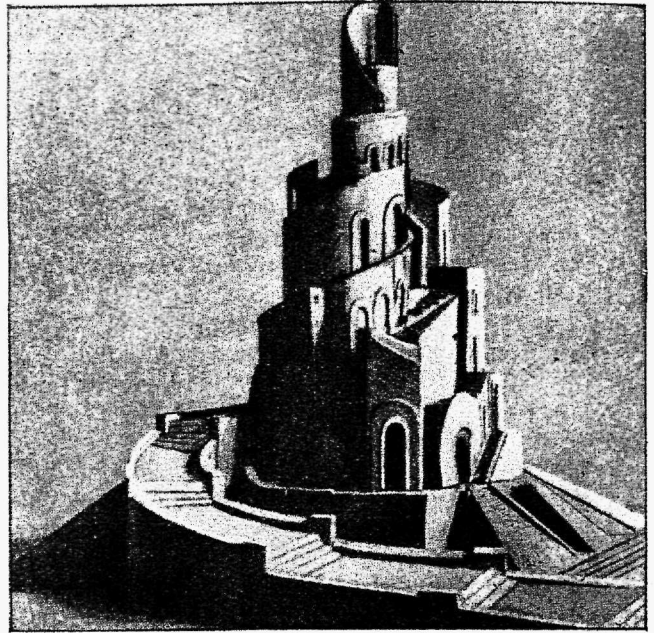
veel praegugi „Läti kopsideks“ hüütakse. Nii oleks seega siin kirjeldatud lahingut muistsete lätlaste ja eestlaste vahel. Laulus allpool ettetulev sõna „varas“ näitab, et lätlased rõõvkäigul Nahalinna juures käisid, sest varga nimi anti ainult võõrastele, vargust ju eestlased oma vahel meie aja mõistes ei tunnud. 11) Pühälaane nimi laulus kinnitab, et Nahalinna juures kunagi tingimata mingisugune püha hiis on olnud, sest nii võidi metsa pühaks hüüda. 12) Vardan — vardas, s. o. vardasse aetuna, raskesse seisukorda viidud. 13) Kaksama tähendab kiskurna, tõmbama. Siin tähendab kaksama — põgenema, paku panema, kiiresti paku jooksmata. 14) Otebäässä — Otepääs, Otepää linnas. 15) „Oodumata“ on tuletatud sõnast oodutama (s. o. kedagi ähvardama, hirmutama) ehk sõnast oodus, s. o. hommiku-eine, toit. 16) Ühmämaie — ühmama, s. o. külmetama. Seega tähendaks siin ühmämaie — külmetama, värisema hirmust. 17) Sis sai süüdüs süämestä — siis sai söödud südamest, s. o. ahnelt, rõõmsalt, pidutsetud. 18) Nikas — kuni (Sangaste murrakus). 19) Niksatie. Ei saanud kindlaks teha, kas kõlas see sõna niksatie või naksatie, sest tema ettekandjagi ei teadnud lõpuks, kuidas „piässi olema“. Niksatama, nikastama tähendab vigastama, näit.: nikastas jala ära (keeras jala ära). Naksatama tähendab (ka naksama ehk naksutama)

vähe rühkimist ja vähe haridust. Aga luulelised on siinsed perekonnanimed, nagu: Kevad, Suvi, Sügis, Talv, Kuld, Hõbe...

Kõik on muutunud — muistseaja meelsus, inimeste välimus, põllult, aasalt, ka varemetelt on üle käinud ajahammas. Mis aga kõigi muutuste kõrval püsinud, on Truuta loodus: toredate metsade vahel, all järskude mägede kaldail, sinetavad järved ning ojad, mis kohati suvelgi koskedena metsikutesse orgudesse sõidavad. Nad tormavad ja vahutavad ja valatavad. Mõnikord on järved kui raske sulahõbe, mõnikord nii nooruslikelt kelmid — toomede õitsemise ajal. Igalpool on palju maikellu-kesi ja ristikkeina, maikuus ja juunis tundub õhus kui kärjemett ja Itaalia tsitroniaedade hõngu. Mägi mäe kõrval, künnad, kaunid kallakud, metsarikkad ehk roheline kaleviga kaetud, — nagu Tirool miniatiüüris. Puuduvad vaid lumised harjad, suvilad, mägede nägusad majad, raudtee.

Varahommikul, kui päike juba üle kuldkolase virgunud nisuvälja mägede vahele järvede ette on jõudnud; keskpäeval, kui Pikkjärve lained vahul kaldalt kaldale kihutavad, ehk kui päike tuuletul ilma! nagu sulatamas Nahajärve veerooside lund loojengu eel, kui taeva violettkirjad ja sinised pilvkujud kangastumas vaikesetes vetes, — siis tahaksin siin olla.

Kevadel laulavad 7 järve kallastel oma ilusat armulaulu endiselt tedred ja metsised, häälitsevad põld- ja laanepüüd, lendlevad korbtsad ja otsivad omale pesapaika väikesed mustad vutid; karglevad muretult metskitsed, luusi-

Kunst nõukogude Venes.

Kunstnik Jakulovi kavand kuju jaoks Baku linna.

Jakulovi enese seletuse järele olla sel kavatsetaval mälestussambal palju häid külgi: teda võidavat tarvitada tuleorniks, raadiotelegraafi jaamaks, kõnetooliks, alla võida tähtsaid mehi matta, sees olla raamatukogu jne.

vad rebased ja mägrad-kährid, aga ülalt puuladvast vaatab alla saakivaritsev pilusilmne nugis. Metsades, puhmastes, veeäärseis padrikuis ja pilliroos on omale asu ja kindla varjupaiga leidnud igasugused linnud ja loomad, kõik,

naksu tegema (шелкать), naksis aga — õlv, elu rõõmus. Naksutama tähendab veel — nalja tegema. Arvatavasti tähendab lause „naardu nikas niksatie“ — naerdi küni krampidesse satuti. s. o. muistset nahalased pühitsesid ülevas meeleolus, „väänilisel“ oma võitu lätlaste üle. Sõna „nikas“ võib viia arvamisele, et käesolev sõjavärs on sündinud Sangastes, kuid keegi ei mäleta Sangastes niisugust laulu, vähemalt pole minul isiklikult korda läinud Sangastes selle laulu jälgedele sattuda, küll aga teadis keegi sealne vanaeit mingisugusest „pirelilli liinast“, kuhu „pirelilli härrä“ sõitnud „siimani seeli“ — mida kaema siimani seeli? — nahka kaema siimani seeli! ²⁰⁾ Ork — orik. ²¹⁾ Oll iin — oli ees (ette rakendatud?). ²²⁾ Ott — karu. ²³⁾ Perän — järrel, taga, tagaotsas. ²⁴⁾ Kik, ka kiik — kõik, kogu, terve. ²⁵⁾ Ritsakille — rippuv asendis, seisukorras, mis kergesti „halvasti“ lõppeda võib. Minu küsimusele, — kas mitte „ratsakille“? — ei teadnud jälle segiläinud salmietekandja muud vastata, kui et: „Vai om kah „ratsakille“, küll ti es tiiate õnnegi parembitte. Vai va kälümiiss Käuiss nüid kik meelen pittä jõud (m'nevik) vai õnnegi.“ „Kes on kälümiiss Käuiss?“ „Noh, nii teda üks õnnegi kutsuti.“ „Kas mõni teie sugulane?“ „Jah, üks vanast üks oll ollu õnnegi. Küsiiva Kihu Pauli käest.“ Küsisin „va“ sepp Kihu Paulilt (õige perekonnanimi — Renn), aga sepp ning kalur-asjaarmastaja „Kihu“ ei teadnud midagi „kälümiiss Käuiss“ kohta, kes

selle laulu õpetanud tema ettekandjale. — Nähtavasti on tahetud viimase lausega öelda, et võidu järele Naha rahvas pidutujus end lõbustama hakkas, rakendades sead taltsutatud karude ette, kuna võidumehed ise „ripakille“ ehk „ratsakille“ karu seljas istusid ja nii mööda linnatänavaid ümber sõitsid.

Kui see rahvalaul mitte „va kälümiiss Käuiss“ väljamõeldus pole — nii mõningate rahvalaulude mälestajad kui ka rahvalaulikud on mõnikord väga lõbusad ja vallatud, päris luuletajad omaette, nagu näit. praegusaja kuulsad Setu rahvalaulikud Miku Ode, kes pidudeks ise laule improviseerivat, siis on sel laulul kahtlemata oma väärtus. Kreutzwaldi „Kalevipoja“ algupära kohta on Joh. Aavik kahtlema hakanud, ning seda osalt ka õigusega, on ju kahtlemata Kreutzwald vähemalt üksikuidki oma sõnu, oma lauseid eeposesse paigutanud, et täita puuduvaid tühje kohti ja leida loogilist sidet sündmustele. Nii ei või siingi toodud laulu sõnade eest vastutada, kuid teatud mälestusmärgid maapõues lubavad oletada, et Nahalinna all on peetud suuri sõdu.

G. N.

¹⁾ 1919. aasta jaanuari lõpul surmasid siin Vene enamlased, kohalikkude punaste nõudel ja pealekäimisel, piinarikkalt vaese „valge“ töölise Karl Urmi, töölise Ermi Enno, kellegi tartlase Järve ja jõumees Tepani.

millised üldse kodumaal leidumas, ka saarmad ja nugised. Öhtuti ja öösiti hõiskavad ööpi-kud ja pajulinnud, päeval eksitab nende laulu vallatu kukulind. Harva näed siiski rästikut ja nastikut ning palunõida pleekivat mäenõl-vadel. Kogu loodus elab, liigub, vallatab, on rõõmus ja muretu. Unustab ka võõras rän-daja siin oma mure ning ainuke, mis tema meelt kurvastab ja järelemõtlikuks teeb, on pilk üles peakohale, taevasse — suurte va-nade tammede, saarte, pärnade, männide, kas-kede ja teiste metsavanakeste poole: nagu raskeis mõtteis vaatavad nad kaugusse ja ei näi inimest nagu tähelegi panevat. Elavad nad ainult minevikust? Kohutab neid tulevik, aimates omal juuril saage ja kirvest, mis asu-vad siia ehitama uut, ilusamat ja kindlamat Nahalinna?... Kes teab, sest maakeral on imelikke võima'usi — edasiastumist, tagasi-

sammumist, ühel ja samal paigal tammumist, keerde ja tormijookse, sarvede kaotusi, raud-rusikate purunemisi, suremisi ja vaimu uuesti-sünde...

Vahete-vahel läbib metsadest tume ko-hiin, nagu suur imestus. Tasaselt tõiseks lööb lehestik. Mis oli see? Olid ehk kuulnud va-nad puud Rõngu poolt ligineva ja siit Antsla poole möödakihutava veduri huiget?...

Tuleb ehk raudtee kord ka läbi Nahaküla laante...

Kuulatakse muistse Eesti Nahaküla asuko-hal looduse kõnet, mõistame seda, kuigi mitte täielikult. Suure looduse kõne, mineviku mä-lestuste sosin lehestikus, oleviku noorusjõud ning tuleviku lootusküllased unistused. Ning see on ilus. Olgu varakevadel, suisel ööl, sü-gistunnil, pakasel talvapäeval. (Lõpp.)

MONTROSE.

Norra kirjaniku SVEN ELVESTAD'i romaan. Eestind E. J.

18

XXXVII

Muinasjutt lõpeb.

Krag oli õieti arvanud. Ta teadis, et tema sisseastumine mõjub seltskonna peale nii jah-matavalt, et ta võidab need vähesed sekundid, mis tal tarvis olid. Ka oli ta arvestanud Poli vaimukindlusega. Ja ta polnud mileski eksinud. Vaevalt oli ta üle läve, kui juba seisis ülestõstetud revolvriga Bussi ees. Bussi taga-nes laua poole, et haarata Poli revolvrift. Pol aga oli selle juba oma kätte võtnud ja hoidis sellega Harryt paigal. Mõlemad roimarid olid kaotanud kallid sekundid ja mõlemad salapolit-seinikud olid neist nüüd üle. Sellegipärast oli seisukord kardetav ja võis kergelt kriitiliseks muutuda, kui roimarid oleksid mõnda meele-heitekatset teinud. Bussi silmad loitsid siia-sinna, pääseteed otsides.

„Mul on teiega tarvis rääkida,“ ütles Krag. „Ärge tehke midagi mõtlematut, sest iga vä-hema liigutuse juures lasen ma. Meie ei ole ka mitte üks!“

„Hallo,“ hüüdis ta järsku valjult, „kas olete väljas, Keller?“

„Jah,“ vastas jäme mehehäääl koridorist. „meid on neli meest.“

„Ja akna all?“

„Ka neli meest,“ vastas häääl, „kõik teed on kinni.“

Seal sähvas Bussi ühe sõimusõna.

„Teie näete nüüd,“ ütles Krag, „et iga vas-

tupanek on asjata. Käed üles, mu herrad, nii on õige! Ja visake kumminui minema, sõbra-kene, selleks pole enam tarvidust. Nii on ilus. Nüüd tuleb teie kord, Pol, olge nii lahked ja otsige nende herrade taskud läbi. Ma arvan, meie leiame sealt nii mõnegi ilusa asjakese. Üks revolver, vaata aga, veel üks, hm, teie olete ju koledasti sõjariistus, mu armas Bussi. Ja kuidas on lugu Harryga? Jälle revolver! Ja pussnuga, ptüi, see on ju barbaarne sõja-riist, armas sõber, üks, kui ma nõnda ütelda tohin, ebaviisakas sõjariist, millel on aga hea omadus vaikne olla. Ometi eelistan ma rusi-kaid. Just nii, pange kõik ilusasti sinna kum-muti peale, Pol, see on ju terve arsenaal, ja võtke nüüd minu pahemast kuuetaskust paar kena käsirauda, mis ma kaasa tōin. Üsna õieti, selles taskus. Teie teate ju hästi, kuidas sarnaseid asju tarvitatakse, Pol. Jah, naksti, tubli, ja siis teine, naks, naks, jah, see lukk käib natuke raskelt. Täna. Nüüd on mõlemad ilusti ehitud. Ja kui ma nüüd tohiks in paluda herrasid istet võtta. Ärge olge nii vi-hane ja tige, Bussi, võtke istet! ütlen ma.

Ma olen väga viisakas, kuid ka väga kindel mees.“

Kõheldes võtsid mõlemad kuritegijad istet. Nagu nad seal istusid, raudus kätega, nä-gid nad kangekaelsed ja sünged.

Krag langetas revolvri.

„Oli aga ka paras aeg,“ ütles ta, „mu käsi on üsna kangeks jäänud.“

Prantsuse kirjanik Henry Barbusse,

kes oma sõjavastaste romaanide läbi kuulsaks sai. Hiljuti tahtis ta Saksamaal rahu aate heaks kõnesid pidada, aga need keelati Saksa valitsuse poolt ära. Nähtavasti ei sallita seal rahuaadet.

Pol võttis kumminuia maast ja laskis seda katseks läbi õhu vuhiseda.

„See oli minule määratud,“ ütles vicomte naerdes, „mina aga olen teda narrinud.“

Harry vahtis teda tigidalt ning vargsi. Pol kõlgutas kumminuia tema nina ees.

„Kas teie ei sooviks sulge käes hoida?“ küsis ta. „Ei lööda ju inimest, kes hoiab sulge käes, eks ole nii?“

Krag lugemise kirja, mida Pol oli kirjutanud.

„See on ju kutse,“ ütles ta, „täna teid, mu herrad, kuid ma eelistan teie sarnaseid pere-mehi üllatada kutsumata külaskäiguga. Peale selle mõistan ma teie eesmärki, mu herrad, ja olen väga kurb, et teie ausameelne vastuvõtt nurja läks, sest mul ei tarvitse küll enam edasi mainida, mis mind ootas? Arvatavasti nuiahoop, niipea kui oleksin tuppa astunud. Võib olla

midagi veel halvemat. Ma olin hakanud her-radele vist natuke tüütavaks minema? Nad olid teada saanud, et ma olen neil jälgil ja sellepärast oli tarvis mind kahjutuks teha. Pean möönma, teie talitate ruttu ning hoolimatult. Kui mõne päeva eest oli tarvis koristada teist tüütavat meest teelt, nimelt Strantzi, hullu professori, seal saadeti ka tema korralikult teise ilma. Otse aga meie ninade ees ei kordu sarnane asi enam, mu herrad. Kogemus õpetas meie ettevaatust. Teil on veel teisi pattusid südamel, teil on pikk ning paha arve, mis ootab õiendust, meie olime aga ajutiselt teie jäljed kaotanud. Õieti on väga tark ajuti-selt kaduda. Kuidas meeldis teile „Eddystone-l“, Bussi, hästi, eks ole? Teinekord aga ärge unustage kaelarätti Hispaania heledais värveis, see on väga hea tundemärk. Ja nüüd tuleme peasja juure. Jah, teil on vastust anda ka ilusa väikese loo eest abt Montrose aias.“

„Neetud preester,“ urises Bussi, „see on meil kõik ära rikkunud.“

„Kus ta on?“ küsis Pol.

Bussi ei vastanud.

„Keda teie küsisite,“ tähendas Krag.

„Ta peab ometi teadma, kus preester on,“ vastas Pol.

„Kui ma seda teaksin,“ ütles Bussi, „oleksin ammu juba tema kaela kõveraks väänanud.“

„Kena seltskond,“ pomises Krag. „Hea, et me nad nüüd oleme kinni võtnud.“

Krag astus akna juure ja vaatas välja.

„Väga õige,“ ütles ta nagu iseenesele, „see siin on suurepärane ruum. Üksest sisse, aknast välja, ehk ümberpöördukt. Ma usun, ma pean politseile nõu andma, see hotell suluda. Hom-mikpilvitus on liig vana ning paks, et hoida

Tähtis Vene maalikunstnik Ilja Rjepin, pühitses 6. aug. s. a. oma kaheksakümnendat sünnipäeva.

oma võõraid ohjes. See ei kõlba, et sarnased röövlikoopad asuvad keset linna."

Krag läks läbi toa ja avas ukse.

„Kuhu jäävad aga meie inimesed,“ ütles ta.

Koridor oli tühi. Bussi urises mõned arusaamatud kuid vihased sõnad läbi hammaste.

Krag sulus jälle ukse ning naeris.

„Väljas pole ühtki inimest,“ ütles ta, „ja akna all ka mitte. Ma olen nimeit tubli kõhurääkija ja see pole esimest korda, et mu talent on mind kimbatusest aidanud. Selle läbi saab nõnda nimetatud arvurikkamaks, kui üksi ollakse.“

Krag jäi käsiraudus kurjategija ette seisma ja ütles:

„Möönge juba, et muinasjutt on otsas, mu armas H. C. Andersen.“ Roimar vajus kõssi.

„Jah, teid on ära tuntud.“ jätkas Krag oma südamlikku lobisemist, vett pesukaussi kallates, et pesta eneselt vana elumehe viimaseid jälgi. „Õieti ei või ju seda öelda, kas teie olete Daani soost. Ma arvan, et teie vanemad tahtsid selle nime läbi väljendada suuri lootusi, mis nad teie peale panid. Teie peate ka kõrgele tõusma, mu armas H. C. Andersen, liianimega Bussi. Tootan teile seda, teie peate kõrgele tõusma. Kuid teie peate ka sügavale langeda. Kui sügavale õieti? Kuus jalga, olen omale lasknud ütelda... Ah, see on mõnus maskist lahti saada. Ma ei armasta sarnaseid vanu äraelanud herrasid mängida, ometi olin ma selleks sunnitud. Tütarlapsed vahitsid mind põlastusega, ka Doora. Vaene Doora, kes nüüd mõneks ajaks lakkab naermast. Usun muu seas, et ta osutub võrdlemisi ilmsüütaks kaastööliseks. Tema ebaloomulikus lõbususes on tõesti midagi meeldivat. Nüüd kuulen ma raskest sammest trepil, et meie inimesed tulevad, Pol. Sellega annan ülemjuhatus teie kätte. Muretsege selle eest, et meie külalised saaksid terve, kuid kindla korteri, elage hästi, mu herad, meie näeme üksteist jälle teises ja suuremas saalis.“

... Oli saabunud kell neljaks öösel, kui Krag pööras salapolitsei jaoskonna vahituppa tagasi. Ta küsis Kelleri järele.

„Keller on kahe tunni eest ära läinud,“ vastas üks politseiametnik, „ja pole veel tagasi tulnud.“

„Nii siis kaks tundi ettejäudmist,“ ütles Krag.

Politseiametnik kohkus.

„Mida mõtlete sellega?“ hüüdis ta.

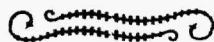

Neeger tsaari troonil.

V. kominterni kongressil Moskvas läinav suvel oli ka neegrите esitaja. Enamlased asetasid ta, et Vene tsarismi üle halba nalja teha. Moskva Kremli tsaaride troonile. Pildile, mis nad sel puhul troonil istuvast neegrist tegid, kirjutasid nad juure: „Nii läheb kõigi troonidega!“ Nali näib ebaõnnestanud olevat. Sest kogemused näitavad ja arvata võib, et ükski rahvas õnnelikumaks ei saa, kui valge tsaari asemele Semi või Hami tõust tsaar troonile, s. o. valitsema asetub. Pildil esinev neeger näitab, et ta elu mõnususi, mida troon võib anda, hiilgavalt maitsta oskaks.

„Ma mõtlesin ainult, et Montrose müstee-riumi enam ei ole, mõistatus on lahendatud. Tulge, lähme Arnold Singeri kongi.“

(Järgneb.)

GIUSEPPE GARIBALDI.

Ajalehed tõid teate, et 17. juulil s. a. suri Itaalias kuulsas rahvuskangelase, Itaalia vabastaja ja ühendaja Giuseppe Garibaldi viimane poeg, kindral Ricciotti Garibaldi. Sellega on lõkkanud olemast otsekohene järeltulev põlv selle arukorraliselt romantiliste sõjameeste ja aateliste seiklusotsijate suguvõsas.

Garibaldi nimi on võrratult kuulus. Meile Eestisse on tema üle ulatanud vast ainult määratu pikk vereromaan kõige alamat turukirjanduslikku laadi, mis ainult naljaka kuigi õiglase tunnistuse annab sellest mehest, kui alamate rahvakihitide soosikust. Ometigi on Garibaldi kõige oma eluloo fantastiliku veetluse ja kõmulikkuse juures siiski möödunud aastasaja lõpu silmapaistvam ajalooline kuju; niisuguse omapärase hingeeluga ja suurte kordasaatmistega, et tähtsamad ajaloolased ning kriitilised biograafid suure huviga teda on käsitanud. Eriti huvitava biograafia temast tööb kuulus kirjandusteadlane, daanlane Georg Brandes oma „Miniatüürides“, joonistades tema kuju inimesena. See on meeldiv viis läheneda suurmeestele, keda harilikult vaadeldakse kas üleliia austades või jälle mõnitades.

Itaalia oli tol ajal, kui kasvas ja mängis poisikesena Nizza sadamlinnas noor Garibaldi, õnnetu, mitme suurriigi vahel käristatud, iseseisvusetu riigikeste pesa, kus midagi ei mäletatud endisest suurest minevikust, Rooma hiilgeaegadest; mille rahvas oli patriootiliselt ükskõikne ja väikluseni degenerereerunud. Lombardias, Veneetsias, Parmas, Modenas valitsesid austerlased, Neapolis ja Sitsiilias veel karmima

käega Prantsuse Bourbonid, kirikuriigis jõuetu paavst. Igal pool liikusid ja askeldasid omavoliliselt võõraste sõjavägede mundrid; kõik rahva eneseavaldused suruti valju käega maha. Ainult mõned noored tulipead maa parematest perekondadest septsesid vahetevahel hulljulgeid, juba ette ebaõnnestumisele määratud mässuplaane, ja kaotasid harilikult selle juures kas oma kodumaa või koguni pea.

Niisugustes olukordades nägi Garibaldi 1807. a. Nizzas esimest korda päevavalgust. Ta oli lugupeetud kaubalaeva kapteni poeg. Kuni oma kaheksanda eluaastani oli ta alles suure Napoleoni ilmariigi kodanik, mille langemise järele Nizza sattus Piemonti valitsevate Savoya hertsogite alla. Samal ajal, kui askeldas kümneaastase jõmpsikana tulevane kangelane oma kodulinna sadamas — tähendab ajaloolane Trevelyan, — õppis Genuas kellegi arsti perekonnas kahesteistkümneaastane poisikene, hiljem vabariiklaste juht Giuseppe Mazzini; samal ajal kasvas ühes Turiini palees seitsmeaastane krahv, tulevane kuningriiklaste diplomaatiline geenius — Camillo Cavour. Ja alles kolm aastat hiljem sündis väike Sardiinia prints, kellele oli määratud tõusta nende kolme eelmaintu ükssteisest erinevate teenete najal Itaalia esimeseks kuningaks — Vittorio Emanuele.

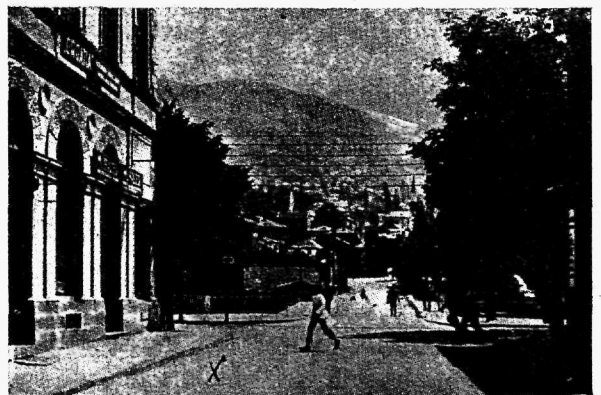
Nizza todkordne harilik kodanik ei tunnud vähematki igatsust rahvuslikuks iseseisvuseks; ta oli prantsustatud. Ka Garibaldi rahvuslike tungide ärkamine pidi alles kaugelt hiljem tulema; võib olla esialgu koguni enamal

MÄLESTUSED SUURE SÕJA ALGUPÄEVILT.

Sarajevo linn,

kus Austria kroonprints kallele tungiti, mis tõukeks oli sõja algamisele.

Koht (X) Sarajevo linnas,

kus Princip Austria kroonprints peale laskis.

*

Autode võidusõit Tallinnas,
3. aug.Auto „Aga“, omanik K.
Tammann, juht Mannert.
Sai I auhinna.

*

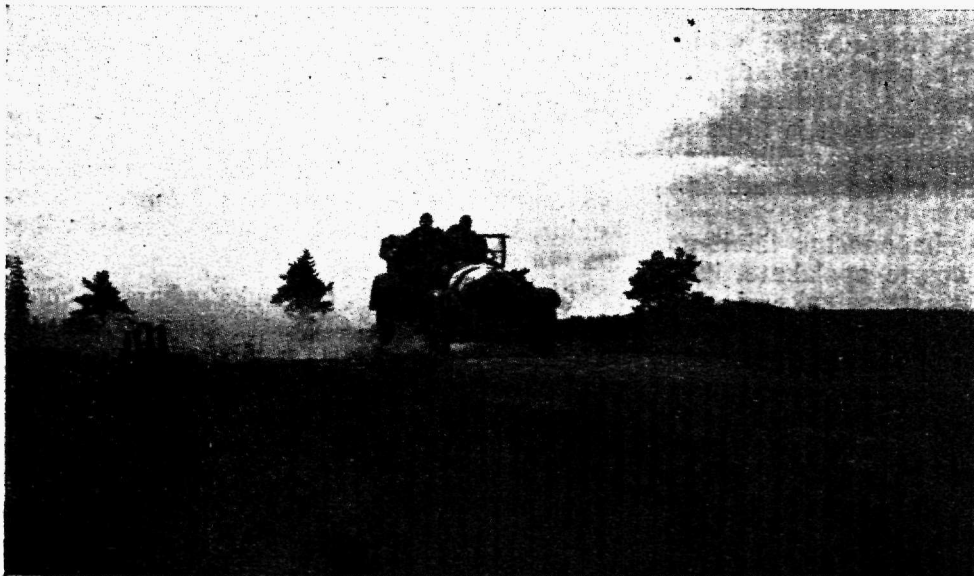
Foto Akel.

määral sellele juhtumusteosivale iseloomule siin avanevatest seiklusvõimalustest kui puht-patriootilisist tungidest mõjutatud.

Peppino — nagu kutsusid teda koolisõbrad — polnud kellegi eeskujulik õppiija. Poissi veetlesid kalastamised rannakalurite seltsis ning salajased jahihikäigud laenatud püssiga enam, kui koolis istumine. Neis tegevusis ilmutas ta ettevõtlikkust, osavust ja püsivust. Kuid, kui ta omapead mõne raamatu lugemisele sattus, polnud teda ka võimalik sellest lahutada enne, kui raamat loetud kaanest kaaneni. Ta luges vabalt Prantsuse keelt, oli vaimustatud volterriaanlane, kelle teoseid ta teadis peast. Tal oli ilus häääl ja ta laulis meeleldi madruselaule.

Juba poisina tundus tema üleolek oma kaaslasist ja, imelik küll, tema vapruse juures siiski suur kaunihingelisus ning õrnatundelikkus. Tal olid anded õppimiseks, kuid puudus selleks püsivus. Eriti kahetses ta hiljem alati, et ta Inglise keelt küllaldaselt polnud omandanud, sest ta austas otsemeelseid inglasi, kelle juures teda esimest korda tunnustati ja austati, kui ta ise oli veel ebaõnnestumiste aegjärgus.

Nimelt 1854. a., peale õnnetu mässukatse Itaalias, mille järele ta veetis Ameerikas kõige viletsamais tingimuses mitmesuguseid kondotieri ja palgalise teenistusi, tuli ta kaubalaeva kaptenina Inglismaale Newcastle'is söekraami pääle võtma. Vabameelsed Inglise töölised

*

Autode võidusõit

3. aug.

Auto „Buick“, omanik
ja juht J. Johanson.
Sai II auhinna.

*

Foto Akel.

Newcastle'i sadamas, kelles terve ilma sündmused aktiivset huvi tekitasid ja kes varem ühe Austria röövik-kindrali kinnipistmise läbi kuulsaks olid saanud, annetasid talle austuse märgiks mõõga. Paksudes, rautatud tööliste saabastes tulid nad laevale ja nende juht pidas kingituse edasiandmisel Garibaldile kõne, milles ütles: „Raha selle mõõga ostmiseks on toodud vabatahtlikult, koguni vaimustusega, ja iga penn kõneleb südamest, mis Euroopa vabadusele tuksub.“ Garibaldi oli liigutatud, sest niisugust austust nende lihtsate meeste poolt ei olnud ta lootnud, ise olles jälle väike kaubalaeva kapten, kaugel oma esimestest ebaõnnestunud suurüritusist. Sellega on aga ette rutatud Garibaldi eluloo järjekindlas edasiandmisel.

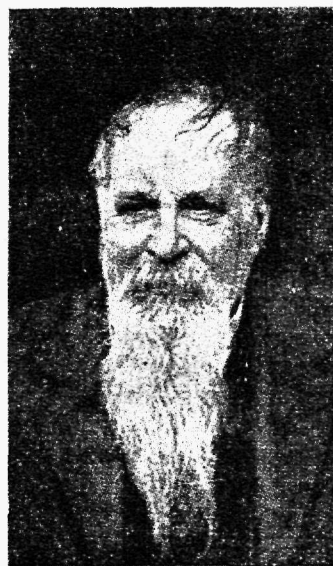
Kogu tema elu kiskusid alatasa keevalised juhtumuste- ja seiklustungid seni, kuni ta lõpuks, elamusist küllastatud, üksildasena lõpetas. Kuni kahekümnenda eluaastani oli ta oma isa kaubalaevakutses abiline ja kodunes tarviliselt mereasjandusse.

Tolleaegne merestamine oli veel romantiline, melodramaatiline, suurte fregattide aegjärk. Kolmel korral sattus ta piraatide lõõga, ning vabanes kolmel korral nende vangistusest. Oma „Mälestustes“ pühendab ta hümnile Costanza'le, oma esimesele pargile, mis kandis teda üle Vahemere ja Mustamere, selle ilusatele, saledatele vormidele ning naiskujutusele pardal. Tema meeskond koosnes tublidest liiguridest, kes laulsid armulaule. Ah, tähendab ta, tahtsin, nad laulaksid meie kodumaast! — Itaalia oli tookord nii temale kui neilegi paljas kaja!

Esmalt 1833. aastal sai ta kuulda salga noorte entusiastide „Noor Itaalia“ nimelisest salasepitsusest, mille juhiks oli Genua üliõpilane Mazzini ja mille sihiks oli Itaalia vabastamine võõraste vägivallitsusest. Kolumbus ei võinud Ameerika avastuse järele olla õnnelikum temast, ütleb ta oma mälestusis. Täieliselt leidis ta siin oma kodumaa esmakordselt ja liitus järelekaalumatu hooga ettevõttele. Siit peale leiab tema avantüürideking õige, temale hiilguse võitva sihiluse.

Kuid Mazzini katse ebaõnnestus täielikult. Roheline käremeelsete noorte poolakate, itaallaste, sakslaste ja prantslaste salgake ei suutnud Piemondis oma vabastumisele üleskutsega kivigi liigutada, ning Garibaldi, kes enese peale oli võtnud naiivi katse laevastikku mässuliste poole üle tuua, naerdi välja. Esimest korda võis Garibaldi oma nime trükitult lugeda oma surmaotsusest Piemondi valitsuse poolt. Ja oli ainult õnn, et Garibaldi tookord talumehe riides põgenema pani; muidu poleks Vittorio olnud esimene Itaalia kuningas.

Ta põgenes Lõuna-Ameerikasse, kus iga-sugustest kodusõdadest palgalise väepealikuna osa võttis. Siin omandas ta oma võitmatu kuulsuse ja vilumuse hädaohtudes külmavereline ja pidev olema. Kord Uruguay ja Rio Grande du Sue vabadusvõitluse kindralina aastaid väsimatult sadulas, piik ja lasso ainsateks sõjariistadeks, mille tarvitamises ta suurepäraselt välja kujunes, kuulisadudes ja vangistustes; hiljem Brasiilia laevastiku juhatajana, kus ta kord pikksilmaga kaldale vaadates ühesse tütarlapsesse armus, kaheksateistkümneaastasest Anita Riberasse, kes talle juba järgmisel päeval lae-

Kindral Riccioti Garibaldi,
Giuseppe Garibaldi pojapoeg,
teeninud Prantsuse sõjaväes.

vale järgnes ning tema abikaasaks sai, alati kõikides hädaohtudes ja lahingukäikudes temale ratsa jälgides, isegi sarnases olukorras temale esimese poja sünnitades (naised mängisid suurt osa vaimustava välimusega kangelase elukäigus). Niisugune oli vahepeal Itaalia Robin Hoodi elujärg Ameerikas. Mitte vähem kuulus, kui hiljem Itaalia võitlused, kuigi vähe-ma tähtsusega.

1842. aastal tahtis ta lõpuks puhata seitsme-aastasest osavõtust sõdadest. Oma lihtsameel-suses aga ei olnud tal vaatamata tema teenete peale kogutud ega palgaks saadud niigi palju, et ennast elatada, ja ta hakkas lihtsaks mate-maatika kooliõpetajaks Montevideos. Kuid uuesti palus Uruguay valitsus temalt abi heit-luses Argentijnaga. Siin kujuneski esmakord-selt tema kuulus punasärkide vägi, lihtsal põhju-sel, et ei olnud paraku muud riidevarustust te-

ma sõjasalgale anda, kui Buenos Ayresi suurte tapamajade saladeerodele määratud punane lõuend, mis sealsete lihunikkuude verisele ametile kõige enam vastama ja talvel keha sooja pidi hoidma.

Garibaldi't iseloomustas kõigis ettevõtetes tema haruldane rahvalikkus. Ta söi ühist sööki lihtsõduritega, tema perekond elas vaesuses, tema ülikond erines kaassõdurite omast ainult puhtuse poolest, mille pidamises ja oma keha hooldamises ta oli täiesti võrratu. Vaatamata kantud punasest sõdurisärgist oli ta kuju ilus, avaliku julge näoga, uhke, ruuge juuksega ning vaba, sadulas harjunud kehahoiuga. Kõik Montevideo kodanikud olid tema sõbrad. Kuna naistest polnud rääkidagi. Ühel päeval laskis ta oma ilusad juuksed juurteni maha lõigata, et rahustada oma naise armukadedust. Ja need lõigatud lokidki rändasid üle kogu Euroopa vaimustatud ladyde buduaaridesse. Lady Shaftesbury'le pidi ta korra nii vastama: „Austatud lady! Mu juus kasvab ja niipea kui on võimalik temast midagi ära lõigata, saadan sellest teile.“

Lõpuks jõudis aeg kätte, kus Itaalia revolutsioon läbi läi, Rooma vabariik loodi ja Mazzini kahe teise juhiga triumviraadi moodustas, et edasi arendada Itaalia vabastamist austerlastest ning prantslastest. Siis pööris ka Garibaldi kodumaale kuulsakssaanud väepealiku; kuid kodumaa oludesse oli jõudnud sigineda teiste väljapaistvate kadetus, mis teda alata segas ja takistas ning mille kiuste ta siiski alati takistusist üle sai. Garibaldi'le anti koht revolutsionääride sõjaväes ettevaatliku, jäigi kindrali Roselli ülemjuhatusel all, kes tema kiireid edusid kumagi täiel määral ära kasutada ei osanud oma kaaluva pikaldusega. Garibaldi võitis alati lahinguid, kuid sellegi peale vaatamata suutis vaenlane ennast hädaohult korraldada. Vaatamata Prantsuse vabariigi põhilausele: „Prantsusmaa austab võõraid rahvusi; tema võim ei pea tarvitusele tulema ühegi rahva vabaduse vastu,“ marssisid Napoleon III väed kindral Oudinot juhatusel Rooma peale. Olid tõesti sisemiselt segased, verised ajad tookordses Itaalias. Rahvas oli harimatu ja toores; puudus trükivabadus; vabameelseid jälgis politsei, spionaashi vastu tarvitas Noor-Itaalia rühm nurgatagust omakohut. Inkvisitsiooni kohtud ja kardinaalid hävitasid oma vaenlasi ja vahel ka sõpru, nimetades seda tegevust võitluseks ketserite, juutide ja sortside vastu. Sel moel sattusid kõik mõtlejad pead vanglatesse või läbistati kuulidest. See oli Itaalia maakondade elu Prantsuse valitsuse all, mille langetamiseks Noor-Itaalia tegutses.

Prantsuse vägi tuli toetama endiseid olukordi; kindral Oudinot ei pidanud ülestõusnud

väikest Garibaldi' salka mingisuguseks hädaohuks oma distsiplineeritud, varustatud väehulkadele. Kuid 30. aprillil sai ta 800 Itaalia vabatahtliku poolt, kelle eesotsas seisis Garibaldi oma Montevideo lõvidega, rängalt lüüa. Prantslasi langes 500, 365 võeti vangi. Selles kahmas sai Garibaldi külje sisse kuulhaava.

Ometi lootis viisakas Mazzini prantslaste delikaatsust sellega äratada, et ta vangilangenud prantslased suurte austustega lüüasaanutele tagasi läkitas. Juba lootis ta vast sellega prantslasi lepitada, et häid rahutingimusi sobitada. Oudinot aga kogus värske 20.000-lise väe ja Rooma vabariiklasi vaherahuga pettes valdas Rooma kõrgustused ennast petta lasknud Rosseliit ilma vähemagi vastupanekuta, kuna Garibaldi alles haava põdes.

Siin vast avaldus Garibaldi pime vaprus. Alles haava põdedes, tõusis ta asemelt ja tormas oma käputäiega 3. juunil kogu päev veriste kaotustega äravõitmatute ja nii haledalt käest antud kindluste peale. Millist laadi need tormijooksud olid, annab pildi üksik ainsam episood. Ta käsutas noort Emilio Dandolot: „Võta kakskümmend meest ja valluta villa Corsini.“ Kaksteist jõudsid villani, mille akendest nende peale lasid sadanded prantslased. Ainult kuus tulid sealt tagasi. Sellel päeval langesid Garibaldi väe parimad.

Ta tõmbus tagasi ja oma väe riismetega taganes läbi kogu Itaalia, haruldase osavusega põigeldes teda püüdvast Austria ja Prantsuse vägedest. Siin tulid talle kasuks tema Ameerika kogemused ja karastus. Viletsates tingimustes, ainult oma käe peal, kunstlikkude öisete marshrutidega, ise peaaegu kogu aeg magamata, alati sadulas, kõrvalisi raskeid mäeteid valides, liikus ta läbi Romanja kuni Aadria mereeni. Sellel raskel ajal oli tema meeste vähemgi üleastumine, kanavarguski nuheldav surmaga. Ehk Garibaldi küll tõelikult, südametunnistuse järele ja teoreetiliselt ennast tunnistanud on surmanuhtluste vastasena. Poliitilist mõrtsukatööd vihkas ta selle all. Tegeelikkuses oli ta sõjamees ja pidi tunnistama surmanuhtlust kui ainukest distsipliini abinõu olukordades, sarnastes tema omadele. Huvitavat pilku võib heita siin Garibaldi hingeellu.

See ei olnud mitte filosoofi oma, ennem südameinimese, pealegi tulise südame ja teguvõimsa inimese. Lihtne oli otsus, mis äärmiselt lihtsustatud tingimustel, kas elada või surra, nii loogiliselt surma ja elu üle otsustamise ainsaks väljapääsuteeks tunnistas.

Garibaldi oli seejuures palju moodsam inimene ilmavaateliselt kui näit. libe Mazzini. Ta tunnistas ennast ateistiks, eriti vastukaaluks

Mazzini tuntud loomingule Dio e Popolo. Oma otsemeelsuses ei pannud ja palju rõhku eritella sügavamalt ristiusu keerulisemaid võimalusi, mis võimaldavad ka uuemaaja inimeselegi isikupärase usu suhtumise. Tema ainukene teooria kõlas lihtsalt: Avanti. Seda loosungit ilmutab kogu tema elu. Ja sama loosungis oli terve veetlevus, mis kaasa kiskus hulka, mis tema ümber rühmitusid. Mitte napoleonilik sünk järjekindlus ja huvide piiratus, vaid vaba intuitsiooniline ausus ja enesekeeldumus. Seda joont temas aina kasvatasid kõik need nurjaminekud, milles ta süüdi ei olnud.

Jälle algas Garibaldiile pagulase elu Ameerikas, kuhu ta põgenes; kõige sündinu järele nagu maha maetud: liht vabrikutöölisenakatlakütjana kannatas ta tervis tugevasti; ta püüdis pääseda laevateenistusse, kuid — imeelik kuulda — endine laevastikkude juht, mitmekordne kindral ja väepealik ei osutunud kõlblikuks ühelegi laevale, isegi kui ta ilma palgata ennast teenistusse pakkus. Lõpuks õnnestus tal siiski saada kaubalaeva kapteniks, tegi reisid kõigisse ilmajagudesse (siia ajajärku kuulub ka eelmainitud juhtumus Newcastle'i tööliskatega) kuni lõpuks viimane, otsustav võimatus Itaaliat vabastada, teda kodumaale tagasi tõi.

Cavuri kutse peale osa võtta sõjast austerlaste vastu uue katsena Itaaliat vabastada, tuli ta 1859. a. 2000 vabatahtliku pealikuks. Kuid jällegi tuli ilmsiks kaasmaalaste sihilik vaen: sõjaminister La Marmora viivitas tema väeosa varustamisega. Ei olnud talle varutud ei hobuseid, ega vankreid, ei kahureid ega ratsaväge. Ainult 50 vabatahtlikku olid ise endile hobused muretsenud. Selle imeliku kirju väesalgaga läks ta Austria kättide vastu ja võitis — Varese, Como juures, igalpool, kuni Villafranca rahuleping jälle kõik vabastamise lootused lõpetas, prantslaste abiandmast keeldumise tõttu.

Garibaldi ei leppinud rahulepinguga, mis ei saavutanud sihti. Ainult tema oli üksik, kes julgeda võis mitte rahul olla. Oma käe peal võttis ta nüüd ette sõja, nii et tal siin enam kellegi käskusid kuulda tarvis ei olnud; mida ta juba kaua igatses, milles talle aga siitamaani kiuste alati võimalusi ei antud. Võib olla oli see kius ka temast enesest põhjustatud, kuna ta enese käsutamist kunagi tõsiselt polnud võtnud ja oma partneere seega ärritas teda kiusama. Nii asus ta oma kuulsas tuhandega — I Mille — Sitsiilia ja Neapeli vallutamisele. Need tuhat noort inimest pidid jälle jääma ilma igasugusest varustusest. Seekord oli see Milano, kes oma käes hoiul olevaid püssitagava-

rasid (12 tuhat püssi) iga'e kolmandale valmis oli välja andma, ainult mitte Garibaldiile. Ja kui sealt lõpuks midagi saadi, oli see vana roostetanud rauakraam, iganenud tulerauad. Jällegi võeti need vastu ja võideti igalpool. Brandes ütleb, nende vanade muskettidega, mis pooltki nii kaugemale ei lasknud kui vaenlaste omad — pigemini pajonettidega — võideti kuningriik.

Kogu Lõuna-Itaalia vallutamine osutus nüüd Garibaldi kätes lihtsa mänguna. Tema tuline esinemine kiskus sõdurid kaasa ja kabuhirmutas vaenlasi. Ajaloos on see üksiknähtus, et korda saadetakse maade vallutamisi niivõrd väikese väesalgaga, nagu seda Garibaldiil oli, pealegi peaaegu paljakäsi. Alles nüüd, kus ta Neapeli ja Sitsiilia vallutanud oli ja juba enese ümber oli kogunud 20.000 meest, ikka veel ilma kindla varustusega, asus põhjapoolt Viktor Emanuel oma kuningliku väega liikvele. Ja kuna Garibaldi lõpuliku võidu Valturino juures burboonide üle sai, sündis rahvahääletus, mis valis Itaaliale konstitutsioonilise kuninga Viktor Emanuel'i. Kuningriikline parempoolne kiht ujutas kõik kohad oma kihutusplakkaatidega kuningriigi heaks. Ja küpsusetu rahvas hõiskas üksmeelselt Viktor Emanueli.

Sellelega oli lõpp vabastussõjal. Kauaste heitluste järele Rooma vabariigi pärast oli saabunud kuningriik, mille inspireerimiseks Garibaldi vastu, kes nüüd selle uue riigi looja oli, tunti kadedust ja kahtlust. Cavour oli küllalt õiglane diplomaat, et noort kuningat hoiatada Garibaldiit halvasti kohtlemast. Kuid kordagi veel tules käimatut Emanueli kaunimundrilise sõjaväe ülemjuhataja Fanti oli suurema mõjuga Emanueli peale. See Fant kadestas ja põlgas Garibaldiit ja ta väge puht ametliku ja konservatiivse sõjaväelase kadedusega. Nii sündis siis suurim ülekohus, nimelt et Garibaldi ja kuninga vägede kohtamine üksteisega kujunes Garibaldi ja ta väe kõige ükskõiksemaks kõrvaesatmiseks tegevusplaanilt.

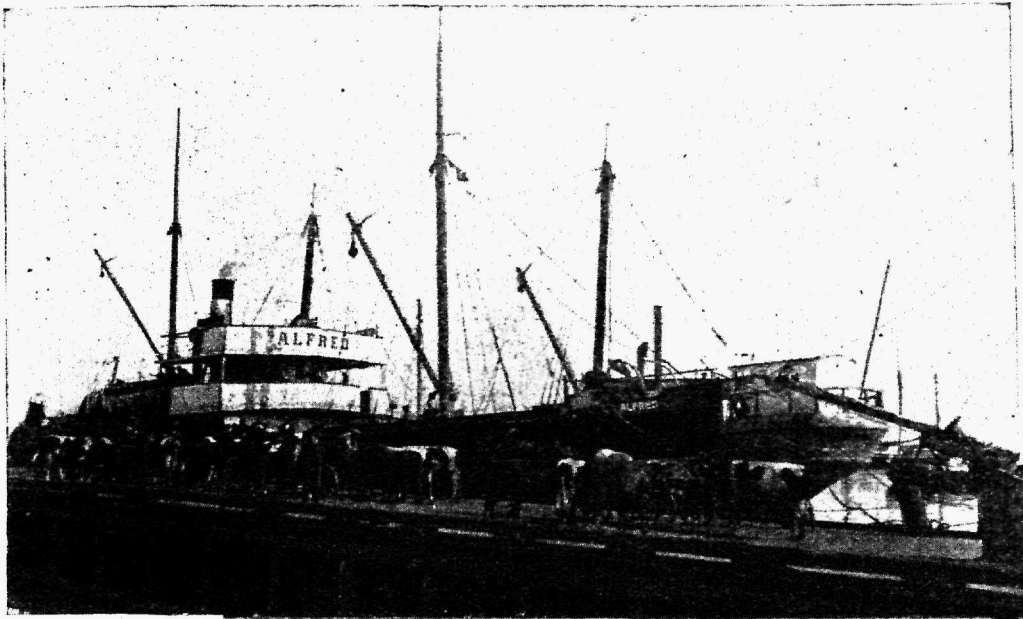
Brandes kirjeldab:

„26. oktoobri hommikul 1860. jõudsid mõlemad väed kokku. Kui kuningas oma saatoga lähenes, oli Garibaldi oma ohvitseridega hobustele asunud. Paraadsoldatid nad küll ei olnud. Nad kandsid kuulsaid punaseid, mudast ja verest märdunuid bluusi. Garibaldi oli tema harjumuse järele punane rätik ümber pea seotud ja mugav vaip üle põlvede heidetud. Kuninglikud ohvitserid vaatlesid neid kõrgilt.

Garibaldi hüüdis: „Tervitan Itaalia esimest kuningat!“

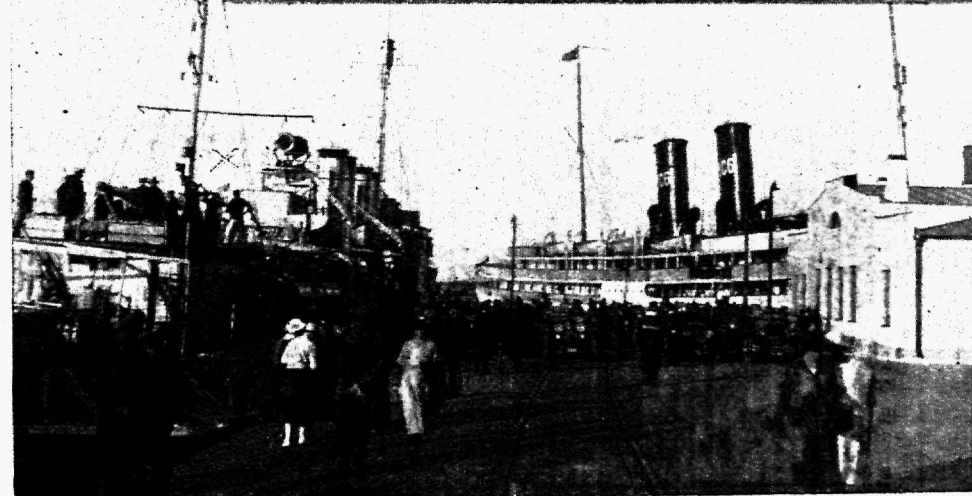
Vittorio ratsutas juure, ulatas talle käe ja küsis: „Kuidas läheb, armas Garibaldi?“ — „Hästi, majesteet, ja teil?“

PILDID TALLINNA SADAMAST.

*
 Loomade aseta-
 mine Roosti
 laevale.
 *

*
 Loomade aseta-
 mine Soome
 laevale.
 *

*
 Ameerika sõjalaeva
 (X) külaskäik
 Tallinnasse.
 *

Foto Veelmann.

„Üsna eeskujulikult!“

Siis ratsutasid nad vähe maad kõrvuti, samuti ka mõlemate staabid, punasärgid ja toredad univormid paaris üksteise kõrval. Konservatiivid ja revolutsioonilised jõud püüdsid üksteisega paarida. Kuid vestlus läks loult. Külmad viisakused seal, kus vaimustus oleks pidanud valitsema.“

Viktor Emanuelil oli lõpuks ainult ütelda, et nüüdsest peale kogu tegevuse tema väed oma peale võtavad ja Garibaldi abi enam tarvis ei olla; ta võivat ühineda kuningliku väe viimase pataljoni sabasse. Varsti selle peale lahkusid mõlemad staabid üksteisest; alles kui Garibaldi kokku sai oma Inglise sõbranna Jenie Mario White'iga, kurtis ta esmakordselt: „Jenie, nad saadavad meid tagavarasse.“

Imelik kuigi ajalooliselt säädumärane oli see, kuidas püssirohusuitsu koguni tundmatu vägi talitas kuulsusega üleni kaetud, kangelaste salgaga, kes üksinda oli korda saatnud kõik selle sõja võitlused.

Noor kuningas oma ülemjuhataja Fanti mõju all ja kaugel lepitanav Cavurist andis käsu Garibaldi väe laialilaskmiseks. Enne seda pidi olema veel nende kangelasvägede ülevaatus kuninga poolt. 6. novembril pidi see sündima. Kuid veel viimasel silmapilgul, kus päikesest pruunid, tüsedad sõdurid juba kaua paraadikorras olid oodanud, tuli teade, et kuningas vaatusest oli loobunud.

Ja need kuulsad väed lasti koju, ilma et vähemalgi moel oleks neid meelega tuletatud. Kirjaliku tänukäsugi oli kuningas oma trooniletõst-

jatele unustanud saatmast. Enam veel, ta kahtlustas neid enese vastasuses ja kadestas.

Garibaldi lahkus samuti tähelepanematult sündmuste areenilt. Tema hoidus koguni avaldustest; kuigi ta pidi sõitma kuninga kõrval tõllas vabastatud Neapelisse, sest muidu oleks rahva poolt vähetuntud Emanuel koguni välja viilistatud, oli see ainult sunnitud järeleandmine. Juba järgmisel hommikul vara lahkus ta Neapelist Caprera saarele, kus ta omale maatüki oli muretsenud. Enne ärasõitu, üsna vara hommikul tegi ta visiidi ainult Inglise laevastiku komanderile, kes teda oli aidanud Lõuna-Itaalia valdamises.

On arusaadav, et rahva armastatud, vägev ja kuulus väepealik mitte meeldida ei võinud uuele valitsusele. Ometigi oli ülekohus teda kohtelda peaaegu kui kuningriigi vaenulist.

Garibaldi võitles Itaalia vabastamise pärast, mitte selle vabariiklise või kuningriiklise vormi pärast. Ta oli ikkagi ainult lihtsõdur, avantürist, kondottier, küllalt selge peaga, et võitused saavutada, kuid kunagi mitte nii kaugelaaniline ega auahne, et enesekasulisi valitsuseplaane septseda. Teda käsitati aga kui kuningriigi vaenlast, nagu teda alati varem vast oli vaadeldud võimupüüdjana ning hädaohlikuna revolutsionäärina. Nii ilmneb just tema vastu vaenulikkude kaasaegsete diplomaatide ning tegelaste kaudsete huvide meeldimatus ning reaktsiooniline konservatiivsus, mis avalduma pidi olude tõttu paiguti koguni vabameelsuse, isegi revolutsioonilikkuse maski all.

A. K.

HUVITAVAD KILLUD EESTI AJALOOST.

T. LAUR.

I. Preisi Pritsu külaskäigud Eestis.

Nähtavasti tundis Preisi kuningas Friedrich-Wilhelm III ehk „Preisi Prits“, nagu teda Baltimaail nimetati, suurt poliitilist huvi Venemaa ning eriti Eesti vastu, sest et ta koguni kaks reisi — 1808. ja 1818. a. Eestist läbi Peeterburi ette võttis ning mõlema reisi puhul Eestis peatas. Teadagi krahvide ja parunite juures. Kuid Vene valitsusel polnud neist parunite külastustest lähemalt teada, vaatamata selle peale, et Eesti Peeterburi külje all oli. Vast 24 aasta pärast peale Pritsu viimast külaskäiku siin, s. o. 1842. aastal, huvitasid Vene valitsust Pritsu Eestis peatused kõigis detailides, kuna need sündmused poliitiliseks saladuseks siis ka tembeldati. Sest ega's riigipead äriasjus reisisid ja peatusi võõrais mais ei tee! Sellepärast

peeti siis ka Vene võimude poolt salajast ametlist kirjavahetust, millest eestikeelses tõlkes kõige pealt järgmise Riia sõja- ning Eesti-, Liivi- ja Kuramaa kindralkubeneri, parun von der Pahleni järelepärimise ajaloolise dokumendina siinkohal toome:

Salajane.

„Herrale Eestimaa tsiviilkubernerile.

Hra siseminister nõuab asja tarviduse pärast teateid, kelle poolt ja nimelt misugused korraldused tehti Preisi kuninga Friedrich-Wilhelm III vastuvõtmiseks siin, kui majesteet 1808. ja 1818. a. Eestimaalt läbi Peeterburi sõitis.

Sellepärast palun Teid, ekstsellent, ilma ajaviitmata mulle teateid saata, mis-

sugused korraldused olid Teile alluvas kubermangus siis nendeks puhkudeks tehtud.

Nr. 1198.

Riias, 16. aprillil Kindral-leitnant
1842. a. parun von der Pahlen."

Et sündmustest oma 24—34 aastat möödas, siis oli hea vabandus kubermangu valitsusel, et enam sarnaseid peensusi teada ei või, seda enam, et ei teatud, mis jaoks Vene valitsusel neid „salajasi“ andmeid veel nii hilja tarvis läheb. Ja koguni meie parunite enda „Vaterlandi“ armsa kuninga reisidest. Selleaegne Eestimaa kuberner J. von Grünewaldt, kes ühtlasi ka Järvamaa mõisnik oli, käis siis ka põhimõtte järele, et „rääkimine hõbe — vaikimine kuld“ on ning vastas kindral-kubernerile väga kuivalt ja tagasihoidlikult, nii et siinse aadeli au riivatud, samuti salajase kirjaga seda, et „vaatamata selle peale, et kõik arhiivid „landstoas“ ja kubermangu valitsuses läbi soriti, ei läinud korda sealt soovitavaid teateid saada. Isegi need isikud, kes valimiste järele siin rüütelkonnas teenivad, ei mäleta midagi enam selle aja kohta (? T. L.). Ainult kindral-majoor krahv Igelström (Jõhvji mõisa omanik. T. L.) üksi tõendab, et majesteet 1808. a. Peeterburi reisul minnes ja tulles oli Jõhvji mõisas ööd. Ja 1818. a. tuli majesteet Peeterburi koguni Moskva kaudu, kuid Preisimaale tagasireisul arvas majesteet heaks jällegi Jõhvji mõisas lõunat pidada. Siis mäletab veel Igelström, et kuningat vastu võtmas Eestimaa rajal ja siis läbi saatmas olid kaks vandraati, kelledest üks oli vist (? T. L.) Kulina mõisnik parun Stackelberg; 1818. a. olid teede ääres koguni sõjaväedki ning politsei departemangu käsu järele telliti seks puhuks ka seaduslik arv küüthobuseid ja 56—60 kuninga käskjala või kulleri jaoks toidumoonagi. Muud midagi tepts teatada pole."

Balti mõisnikkudel tuli kaua oodata, enne kui „Vaterlandist“ sõjaväed siia jõudsid, et Maarjamaad Preisi külge liita — see sündis alles 1918. a.; aga parunite rõõm oli lühike ja kustus veel samal aastal jäädavalt.

Vene valitsus oli aga alati naiivne ja võttis Saksa keisrid kui oma paremaid sõpru vastu, kuni 1914. a. viimaks Saksa keiser näokatte heitis.

II. Kui hiidlased ja saarlased inglastega sõprust sobitasid.

Kui teravalt Vene valitsus meie rahvast juba 70 aasta eest silmas pidas, seks toome

siinkohal eestikeelses tõlkes järgmise Baltimaa kindral-kubeneri venekeelse kirja esile, mida see tolleaegsele Eestimaa kubernerile von Grünewaldtile salajasena 1855. a. saatis:

Salajane.

Herrale Eestimaa kubermangu ülemale.

Meie Stokholmi saadiku kirja põhjal, mis minule nüüd saadeti, loen oma kohuseks Teile, ekstsellents, seda teatada, et saadikule anti järgmist teada: Hiiu- ja Saaremaa elanikud veavad Inglise laevade peale niisuguseid värskeid toiduaineid müüa, nagu: liha, võid, mune ja muud, kuna koguni Gotlandi saarelt tulevad eestlased soola saama, kus nad väga halvasti enda seisukorrast kõnelevad, arvatavastj selle sihiga, et selle läbi inglaste poolehoidu võita.

Kindral-adjutant, Itaalia vürst, krahv Suvorov-Rõmniksi.

Ja kuberner von Grünewaldt saatiski veel 29. mail 1855. a. Saaremaa haagrehile, parun Ungern-Sternbergile saksakeelse käsukirja, kus kõige valjusega selle järele valvata kästakse, et sarnased „ebalomulikul pruugid“ saarerahva poolt enam ei korduks.

Peab järeldama, et Inglise laevad 1855. a. Hiiu- ja Saaremaa rannikul peatasid, nagu seda enne ja pärast juhtus, kus siis ka saarlased nende toiduaineid müütamas käisid.

Sel ajal oli Krimmi sõda käimas. Järjelikult ei sallitud siis ka inglastega „Vene truude alamate“ lähikäimist, kuid avalikult ei tihatud Vene võimude poolt seda välja ütelda, vaid tehti seda salajaste kantseleiliste ettekirjutustega. Sel ajal oli Eestis suur soola puudus, nagu sõdade puhul ikka. Sellepärast siis ka see kibe soola otsimine Gotlandi (Ojamaa) saarelt.

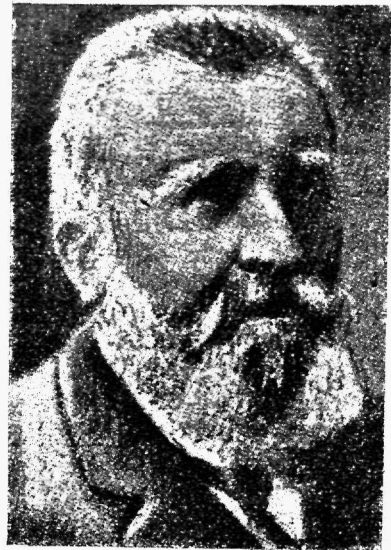
III. Kui püssirohu saamiseks Eestj talurahvas kardetavaks tembeldati.

1858. a. saadeti Vene siseministri S. Lanskoi ja politsei departemangu direktori S. Schdanovi allkirjadega selleaegsele Eestimaa kubernerile J. v. Grünewaldtile ja teiste kuberneridele salajane ringkiri, kus kurdeti, et altkäe püssirohu müümist riigis ette tulnud, mispärast mõned kubernerid selle vastu võitlemise otstarbel paluvad nii kreisi- kui ka kubermangulinnades avalikku püssirohu müümist lubada. Sellega olla päri ka sõjaministeerium, Lanskoi ja Schdanov ise ning terve rida ekstsellentse ja isegi „kõrguseid“. Nii seletada vürst Vassiltschikov, et koguni keisrinna Elisabethi ajal (valitses 1741.—1761. a.) olla määrata arvul püssirohu

müümine eraettevõtete jaoks lubatud ning arvab, et kui kubernerid nüüd sellegagi nõus on, et eraisikutele müüdava püssirohu normi saaks senisest suurendatud, siis ka see igatahes lubatakse. Ühtlasi saadeti ka kuberneridele terve 23 paragrahvi pikkune „seadus eraisikutele müüdava püssirohu kohta“ ning paluti neid arvamisi avaldada, kas ja kuidas võiks seda müüki veel lihtsamaks teha. Seal „seaduses“ on muu seas, seda näha, et püssirohtu antakse raha eest suurtükiväe ametkondadest niihästi eraisikutele, kui ka ametnikele oma tarvidusteks välja (§§ 1 ja 2), et soovijad eraisikud võivad seda ¼, ½ ja 1 naela kaupa kuni 3 naelani korraga saada, kuna kõrgete herrade (ЗНАТНЫЕ ЛЮДИ) kätte aga seda kuni ühe puudani korraga ustakse. Püssirohtu antakse ka tsiviil-ametkondadele välja, kes ustavad kodanikud müüjateks välja valib ja kõikides kubermangulinnades müügi avab. Ka kreisilinnades võib seda müüa tsiviil-ametkonna äranägemise järelle, kui seda seal hästi palju ostetakse (§ 5).

Eestimaa kuberner von Grünewaldt vastas veel samal 1858. aastal Peeterburi valitsusele salajase kirjaga, et kuna Tallinna suurtükiväe püssirohuladust juba püssirohtu müüakse, siis pole vaja enam kreisilinnades neid müügi-kohti avada, kuna kreisilinnade elanikud ka väga harva püssirohtu tarvitada; kuid mõisnikud võivad seda väga hästi ju Tallinnast endale osta.

Mis aga püssirohu vabamüügisse puutub, seletab v. Grünewaldt, siis ei ole hea praegustel oludel, kui selle müügi kord siin muudetakse; samuti ei võiks ka igale isikule müüdavat püssirohu normi siin suurendada, sest et siinse kubermangu talupojad võiksid seda ainet väga kergesti kätte saada, mis aga iseäranis nüüdsel ajal väga kardetav ja hävitavate tagajärgedega ühenduses oleks. Sellepärast arvab kuberner, et „temale usutud kubermangus“ olgu püssirohu vabamüügi küsimus vanaviisi jäetud (s. o. vabamüüki siin mitte lubatud. T. L.), kuna selle kohta ka „arvamiste“ ettekanne võiks sedaviisi ka edaspidiste paremate aegade ni jääda. Niisugune arvamine oli siis kuberneril J. v. Grünewaldtil Põhja-Eesti talurahva kohta. Kuid ka järgmisel 1859. a. polnud siinsetel võimumeestel arvamised selle kohta muutunud. Sest venelane — Tallinna kaupmees Saveli Solovjev — palus oma kätte siis kindral-kubernerilt püssirohu müügi luba. Küsiti Eestimaa kubeneri k. t. v. Ullrichi nõusolekut, kellelt aga eitav vastus saadi ning luba jäigi S-le andmata.

Jean Jaurés,

Prantsuse sotsialistide juht, lasti kümne aasta eest sõja lahtipuhkemisel kellegi marurahvuslase poolt maha, sest et Jaurés sõja vastu seisis.

Tuleb tähendada, et Eestimaa sellegaegsete võimude seisukohalt oli sarnane vaatepunkt püssirohu kohta arusaadav, kui seda meele tuletada, et 1858. a. oli siin kuulus „Mahtra sõda“, „Kolga mäss“, Anija ja Kurisoo meeste Tallinnas käimine ja peksasaamine ning terve rida „mässusid“ ja „mässukesi“, mida võimumeeste enda süü ja tooruse läbi ellu kutsuti ja süvendati, kuna 1859. aastal toimetati jälle nendest talurahva rahutustest osavõtnute kallal suuremaid eksekutsioone kadalipu ja muul viisil peksaandmisi Mahtras ja mujal ning ka nende märtrite Siberisse saatmisi. Kuis võiski siis niisugust sõna, kui püssirohi — võimude meelest talupoeg suhu võtta! Igatahes kardetav, „mässuleõhutav“ aine!

V. Balti parunite duellid ja venelaste salakaubaveod 60 a. eest.

Kuna aasta 60 eest Eestis veel raudteid polnud, olid postiolud siin, teadagi, viletsal järjel. Seegi post, milles peaaesjalikult ametlisi kirju leiduski, veeti siit maanteed mööda ühest postijaamast teise postihobustega kuni Peeterburini ja Riiani ning tagasi, kusjuures postil alati ikka ka postisaatja ametnik kaasas oli, kes n. n. sisemise posti postijaamadesse maha jättis, kust see maale laiali kanti. Ka meie talurahvas rakendati raskesse postiorjusesse: ta pidi ametlikke kirju haagrehilt ja mujalt ligematesse ja kaugematesse valdadesse tasuta edasi toimetama, mille tagajärjel sunnitud oldi igas valdas „tahveti“ (estafeti) või „sikulaari“ (sõnast:

tsirkulaar) vedajate kindlad järjekorrad sisse seadma. Kuid Vene valitsus ei pannud posti parema korralduse peale, teadagi, mingit rõhku, vaid nõudis omale igasuguseid teateid ja aruandeid ka kõige tühisemate sündmuste kohta. Neid pidi ka keiser teadma. Ja häda siis, kui mõnda teadet Peeterburi ei saadetud, ehk neid puudulikult saadeti. Näiteks olgu siinkohal järgmine lugu ette toodud, mis ühtlasi ka 60. aastate sündmustest pildi annab: Baltimaa kindral-kuberner Lieven saatis Eestimaa kubernerile v. Ullrichile 29. juunil 1862. a. järgmise ametlise salajase kirja:

„Siseministri abi teatas mulle, et keisri kantselei III jaoskonna juhataja vürst Dolgorukov teatas 14. mail siseministrile, et Eestimaa kuberner pole 1861. a. jooksul neid sündmusi keisrile esitanud, mis juurepandud nimekirjas tähendatud, ja mida ta sellekohases sündmustiku aruandes teema pidi. Sellepärast palutakse ekstselsentsilt seletust, miks ta keisrile neid teateid saatnud pole.“

Järgneb täh. nimekiri järgmiste saatmata teadete kohta:

1. Tallinnas olla 29. novembril (1861. a.) kahevõitlusel mõisnikkude panga ametnik par. Rosen kammerherra parun Ungern-Sternbergi poolt haavatud.

2. Krahv Buxhövdeni Viimsi mõisas olla

Georg Buchanan †

Tähtis Inglise riigimees, kes iseäranis ilmasõja algamises tähtist osa mängis, olles Inglise esitajaks Venemaal.

15. detsembril (1861. a.) kodanik Maslovi korterist 71 kastitait salakaupa leitud.

Selle peale andis v. Ullrich Lievenile 5. juulil 1862. a. järgmise väga „diplomaatilise“ vastuse:

„1. Kahevõitluse kohta, mil Russalu mõisa omanik parun Rosen novembris 1861. a. parun Ungern-Sternbergi poolt haavatud, sain kõige enne publikumi poolt, kui õnnetust juhtumisest kuulda ning sel kombel, et parunil tõlla ümberkukkumise puhul jalg viga saanud, Hiljem panin ma enesele sarnase küsimise ette: kas tarvitseki kõiki kahevõitlusi kubermangus välja nuuskida, nende osalisi vastutusele võtta ja asjast keisrile teatada, või ehk võiks ainult neid kahevõitlusi tähele panna, mille üle otsekohe kaevatakse, ehk mis surmaga lõpevad? Mina otsustasin ainult viimaseid tähele panna järgmistel põhjustel:

Aumõiste minule usaldatud kubermangus, iseäranis aga mõisnikkude hulgas, nagu teil endalgi teada, on ju nii korrektne ja seltskonna arvamine mõisniku kohusest igasuguse teotuse kohta rahulduse nõudmise üle on nii „kõva sõna“, et vaevalt keegi julgeb selle vastu vaielda, mispärast mingisugune karistuse hirm siin kedagi kahevõitlust pidamast ära ei hirmuta. Ja seni, kui seltskond oma vaateid ei muuda sarnaste asjade kohta, arvasin ma kõige õiglasemaks ametliselt kuhu vaja teatada ainult neist kahevõitlustest, mis viimaste osanikkude poolt mulle avaliku või salakaebtuse läbi teatavaks tehakse ehk mis teise poole surmaga lõpevad. Kui teie minu arvamist jagate, siis palun teid niihästi selle kahevõitluse kui ka teise kahevõitluse kohta, mis selle aasta algul parun B. Üxküllil ja parun J. Stackelbergi vahel peeti, kus keegi pooltest ei kannatanud, keisrile teps mitte teatada. Kui aga vürst D. asja keisrile juba avaldas, siis palun väga Teid keisri ees samme astuda, et see kahevõitlejaid ei karistaks.

Ka teatan, et parun Rasen, kuigi mitte terve, kuid ometi niivõrd paranenud, et ta teise abielussegi juba astuda võis (selle — pruudi — pärast võiski täh. duell neil olla. T. L.) ja provintsi, oma mõisa elama asus. Kui aga siiski teie keisrilt nende üle andeksandmist ei või paluda, siis vastutan julgesti nende eest, et nad viibimata esimese nõudmise peale sinna ilmuvad, kuhu kästakse, sest siinse mõisniku uhkus ja rüütlimeelsus ei luba kedagi niisugusel korral kõrvale põigelda.

2. Mis aga kaupmees Maslovi 71 kastitäie salakaubasse puutub, mis detsembris 1861. a. krahv B. Viimsi mõisa küünist leiti, siis saadeti novembris 1861. a. M. peale minule salakaebtus, et ta salaja sõjariistu müüb ja salakaupa

veab. Ma panin M. siis kohe novembris vangitorni ja algasin esialgset uurimist. Selgus, et salajase sõjariistade sisseveo ja müümise asi õige polnud, sellepärast ei olnud põhjust ka asja keisrile ette kanda.

71 kastitait salakaupa võeti küll aga kohe tollivatlisuse võimkonda üle. Kuid salakauba kohta üldsegi teateid pole kahenädalistes aru-

annetes keisrile kunagi antud; asjale on aga nii kui nii juba seaduslik käik antud.

Ullrich."

Olgugi, et nende sündmuste vaikimise kohta hiljem kindral-kuberner kuberner Ullrichile viisaka märkuse tegi, kuid terve lugu lõppeb ikkagi vaikselt, viisakalt ning rahulikult. Oma meeste asi!

RISTIL.

A. RUBLEV.

Piiramine ligines lõpule. See oli selge kõigile, kes ei olnud veel täiesti meelestatud. Jerusalema elanikud olid ammu söönud ära viimase leivakoorukese, viimase hobuse, viimase kitsetalle ja isegi oma sandalite pehmed riimad. Järg tuli igasugusele seadusega keelatud roojasele: kassidele, koertele, rottidele ja kärnkonnadele. Oli märgatud inimesesöömise juhtumisi: mingisugused vanaeided meelitasid nälgunud lapsi, lubades neile leivakillukest ehk kuivikut. Kui lapsed uskusid nende meelitust, siis kadusid jäljetult. Aga turgudele ilmus imelik, ennenägematu liha. Väsitatud sõjamehed ostsid seda kaunis heal meelel.

Ohvritoomised templis olid ammu lõpetatud. Sikaariused rüvetasid Jumala koda. Nende ja valitud polgu vahel, kes Juudase juhatusel, olid igapäev verised lahingud. Määratud tuleriidad leegitsesid templi õues. Pühamaist paigast kuuldsid joobnute karjumised, sest et, ehk küll kellelgi ei olnud enam peotäit jahu, templi keldrites leidusid täidetud vaadid viina.

Roomlased, kes Jerusalema ümber määratud valli ehitanud, mis mitu küünart kõrgem linna välistest kindlustest, võisid näha, mis sündis lähematel tänavatel. Ahne kannatamatusega jälgisid nad Püha Linna agooniat, unistades varandustest, mis kokku kuhjatud ülempreestritest. Kauemaks linna jääda ei olnud enam jõudu. Igal öösel laskusid paljud sajad mehed ja naised nõõridel, mis keerutatud riie-dest, seintelt alla, lootes pääseda kõrbe. Ettevõtte oli surmakardetav, sest et kümnest põgenejast langes üheksa vaenlaste kätte. Josephus Flavius, Aleksander Tiberius ja teised tähtsad juudid, kes piirajate laagris asusid, kinnitasid, et roomlaste juht Tiitus on heasüdamlik ja soovib head Juuda rahvale. See oli tõsi, kuid igal öösel tuli sarnane hulk vange, et ei olnud mingit võimalust toita ja hoida neid kõiki. Sellepärast poodi kinnipeetud suure valli ääres risti, näoga Jerusalema poole. Tiitus lootis, et kohutav teguviis sunnib piiratuid allaandmisele.

Valli põhja ja õhtu külgedel seisis ristid tihedalt kui palmimets. Et puid ei jätkunud, visati surnuid sinnasamasse, aga nende asemele poodi uusi. Matmatutest surnukehadest seisis ringi kole lehk; tunnimehed, kes vahile asusid, toppisid oma sõõrmetesse lambavilla. Isegi need karastatud sõjamehed tundsid jubedat hirmu, kuulates ööseti ristipoodute kolemaid karjatusi, arvutute shaakalite uumist ja ronkade kraaksumist, kes pilvena lendlesid neetud paiga kohal...

Hall udu, mis kogunenud Josaphati oru kohale, rebenes tükkideks. Harvad linna tuled kustusid. Varase hommiku kahvatus hämaruses hakkas paistma Taaveti kindluse kohmetu kuju. Kaugete mägede tagant vaatas päikese kuldne leegitsev serv.

Naatanael ärkas. Tema kokkukiskunud keha, mis väljakannatamatust päikesetõusueelsest külmast kuni tundmatuseeni kõvaks muutunud, tuletas ennast esimeste soojade kiirte mõjul meele. Ta oigas vaevalt kuuldavalt. Pea kukkus jõuetult külje peale, kui oleks pähe pandud koletu raske raudkübar.

— Täheandab, ma ei ole veel surnud, — mõtles Naatanael: — Kui kaua, oh Issand? — Nimetades Jumala nime, virgus ta täiesti. Käed ja jalad, mis nõõridega risti palkide külge tõmmatud, ja ka küljed valutasi väljakannatamatult. Keha sisemuses põles kui tuli. Kannatused tundusid teravamatenä kui alguses.

Poole tunni jooksul kutsus Naatanael kõvasti Jeesust. Lõpuks muutus temal kergemaks. Ta vaatas ümber. Tumeda krooniga ümbritsetud päike lebas Moabiti mägede kohal. Igal pool venisid veel pikad, sinikad hommikvarjud. Jordan auras. Puhast taevast mööda jooksid, aetud kergest tuulest, pilved — kuldsed talled.

Naatanaeli jalge ees lamas Jerusalema, valgete majade meri, nagu lume lained Liibanoni harjadel. Pärast ärevat ööd tulid elanikud tänavatele ehk lamedatele katustele, tuikudes

väsimusest. Riided kirjunesid. Pasunad laulsid haledalt ja venitades. Järjekordne vaht ligines seintele. Naatanael vaatas Siioni sihis Mariamna, Thasailose ja Hyppikose võimsate tornide ja Antoniuse tumeda kindluse ning templi peale, mis nii valge, uhke ja helendav hommikuses hiilguses. See vaade ei olnud temale meeldiv. Ta laskis pilgu alamale. Pilved ujusid ja suitsud tõusid Kala väravate juures. Sellel kohal tagusid roomlased ööl ja päeval müüripurustajatega seina. Juudalased loopisid müüripurustajat kaitsvat puust torni põlevate tõrvalontidega, lootes sünnitada tulekahju. Kuid kole masin jätkas tööd. Sügava rahuldustundega kordas Naatanael prohveti sõnu: „Kivi ei jää kivi peale.“

Kostsid lindude karjumised ristilt, kus rippus koos Naatanaeliga vangistatud must juudalane. Tema oli nähtavasti juba surnud. Sassis pea oli langenud rinnale. Rongad nokkisid kartmatult katkirebitud õlga. Naatanael võpatas, tuletades meele kuidas eelmisel õhtul kaks sarnast ronka liginesid tema silmadele ja kuidas ta meeletult vangutas pead, hirmutades samal ajal linde metsikute karjatustega.

Päike tõusis ikka kõrgemale, hakates põletama. Armutud kärbsed lendasid parvedena juure, katsid haavatud käed ja jalad, kleepiva suu. Naatanael nõrkas janust.

Sel määral kuidas kerkis päike, kasvas rist ja tungis pea oma ülemise otsaga taevasse. Põletavad huuled suudlesid Naatanaeli otse näkku. Kurjad däämonid — kärbsed, panid kannataja pea ümber toime lõpmatuid ringlende...

Täiskuu libises tumesinisel väljal. Roomlaste poolt purustatud veejuhest ilmusid lagedikule laiad lombid, millel värises kuu hõbe. Kivide vahel siristasid rohutirtsud.

Rooma sõjamees ilma pantseri ja põlvekateteta, ainult lühikeses tuunikas, ronis vallile. Ta vilistas tasakesi. Põõsastest vastati temale. Seal oli langenud naine.

Tiitus ajas ära oma laagrist kõik naised ja käskis keppidega surnuks peksta igaühe, kes julgeb tagasi tulla. Sellepärast hulkusid langenud naised roomlaste seisukoha ümber koos shaakalitega.

Naine ei söandanud välja tulla, venitas; kuid sõjamees näitas talle väikest leiba ja peotäit õlipuuvilja. Siis jooksis ta välja näljase kannatamatuse hüüdega. Tal olid määratu suured silmad. Juuksed rippusid näole, riieks olid rāpased kaltsud, mis vastikust äratasid. Et nad teineteise keelt ei osanud, käskis sõjamees naist märkidega riidest lahti võtta. Ta kuulas

Valli Tenchio,

kelle „Kalevipoja“ tüürimees Sergo oma kajutis ära kägistas ja surnukeha merde viskas.

sõna, värisedes külmast. Siis paiskas sõjamees ta otse teravatele kividele. Naatanael oigas tasakesi oma ristil...

Sõjamees lahkus. Naine istus kokkuvajunud maas ja näris kuivanud leiba.

Naatanael oigas uuesti: „Vett! Vett!“

Naine võpatas, tõusis üles. Kuuvalgus langes tema näole ja Naatanael tundis ära: „Maria.“

Mitte ainult üks kord ei saanud nad usklike salajastel koosolekutel kokku, suudeldes kui õde ja vend. Maria jäitis noorema õe kohuseid. Naatanael oli juulustajaks. Kui piiramine algas, kadus Maria kuhugile. Ja siin nägid nad teineteist uuesti.

Naatanael tundis viha, suuremat kui piinad. Ta sai äkki aru sündmuse tähtsusest, mille tunnistajaks ta praegu oli, ja külvas naise sõimuga üle. Kui ta oleks langenud vägivalla all, Naatanael oleks temale andeks annud, kuid ta tuli ise, ise! Naatanael oli lähedal surmale, kuid kustuv tuleke lõi viimast korda temas lõkkele. Ta needis: „Äratõugatud, rüvetatud, lähed igavesse tulle.“

Naine vajutas ahastuses oma näo tema jalgade vastu. Naatanael oleks ta ära tõuganud, kui oleks saanud. Kuid kõvasti kinniseotud, kogus ta verise süljejäänuse ja sülgas Maria peale, kes toetas end risti alusele.

Tõlkinud —li.

MÕNDASUGUST.

Tarkade ja rumalate abiellumisest.

San-Franziskost kirjutatakse, et seal ühe naisülikooli direktori arvamine, et andelisemad neid harva mehele saavad, naiste hulgas ägedat protestitorni äratanud, mis isegi direktori ametikohale hädaohlikuks võivad saada. Ka on see mõtteavaldus väljaspool avalikke vaieldusi äratanud, millest ka teadusemehed osa võtavad. Ühe osa teadusemeeste arvamine abielude kohta on, et andelised neid harvemalt abielluvad kui mitteandelised, sest esimesed saavad oma mehe kohta rohkem ja suuremad tingimised ja võtab kauem aega, kuni nad omale vastava mehe leiavad. Ühe naislehe toimetaja miss Scott võtab statistika appi, tuues näiteks oma ülikooli sõpru ja tõendab, et temaga koos ülikooli lõpetanud kahekümneviiest neist on kümne aasta jooksul kuusteistkümme abiellunud. See oleks üle kuuekümne protsendi. — Üks kuulus naisõigusteasutlane arvab, et rumalad otsivad mehi rumalate hulgast ja leiavad neid ka rutem, kuna targad tarku mehi otsivad ja viimaseid leida võtab juba aega. Temale vastab aga üks arst, kes tõendab, et looduseadus vastupidist nõuab: targad naised otsivad rumalaid mehi ja ümberpöörduvalt, sest kui see nii ei oleks — sünniksid ainult geeniused ja idioodid, kes elu maailmas hoopis tagurpidi ajaksid.

vl—.

Armastus vangimaja vastu.

Ühe Wighti saarel asuva vangilaagri karistusalaune Parkhurst leidis oma elu vangimajas väga mugava olevat. Ta kinnitab, et ta oma terve elu jooksul kunagi sarnaseid rahulikke ja muretuid päevi pole veetnud kui oma vangisolemise ajal. Nüüd ligines aga päev, millal

ta karistus lõppes ja ta vabaks pidi saama. Ta kinnitas vangivahile, et ta vabaks ei tahtvat saada ja kordas seda ka direktorile. Katse teda vangimajast välja visata läks lahta. Siis kutsuti politseinikud kohale, kes Parkhursti raudu panid ja vankril lähemasse sadamasse viisid, kust ta aurulaeval Southamptoni toimerati, teda kõik aeg silmas pidades, et ta oma kirest vangielu vastu üle parda ei läheks.

vl—.

„Hyperprism“.

Nii on ühe uue „muusikalise teose“ nimi, mille komponistiks Ameerika prantslane Edgar Varese. Selle uue orkestriteose tõi kuuldavale hiljuti üks Briti raadiojaam. Sõnaga „Hyperprism“ mõeldakse teatavasti määrarikast liialdust ja see peakiri ei ütle mitte palju. Varese arvamine muusikast on, et see muud ei ole kui üks portsjon häält, mis üksteise järele ehk korraga, sellejärele kuidas, välja saadetakse. Seda väljasaatmist õige maitsekalt teha, on komponisti ülesanne. „Hyperprism“ näitab järgmist maitset: ühte veinivaati, mille küljed vasikahaga üle tõmmatud ja milles herved, raputatakse tugevasti ja taktis. Taktide vahel sünnitatakse häält, mis paukkeppidega välja kutsutakse. Peale selle põristatakse suurt India trummi, millele lisaks Hiina püsse paugutatakse, mis kaunis ilusat lärmi sünnitavad. Selle hulka aimab üks hulluks läinud tuuleaparaat lövi mõirgamist järele. Sekka peale töötavad kastanjetid, sireenid ja üks sepahaamer. Sellega oleks selle komponisti teos „Hyperprism“ valmis. Üks India ohvitser, kes seda orkestriteose ettekandmist kuulnud, ütelnud — see olevat täieline Tiibet. Mis aga Euroopa selle teose kohta arvab, pole veel teada.

vl—.

N A L I.

Koolis.

Õppar: „Kuidas tuleb signaal kirjutada?“

Õppur: „Signaali pole üldse vaja kirjutada, seda puhutakse.“

*

Kumb siis?

„Vabandust, kas herra Oblik on kodus?“

— Siin elab kaks venda herra Oblikut, kumba neist soovisite näha?

„Seda, kelle õde Pärnus elab.“

*

Kaupmees (õpilasele): „Segasid sa liiva suhkru sekka ja vett piima ning siirupi sekka?“

Õpilane: „Jah.“

Kaupmees: „Siis võid õhtupalvele tulla.“

*

„Teie ütlesite mulle, herra doktor, et ma keelt peaksin näitama. Aga teie ei vaadanudki seda.“

„Pole ka tarvis, preili. Ma tahtsin vaikuses retsepti kirjutada.“

*

Kuueaastane Kusti on enesele põlle seljataha köitnud ja hüüab nüüd:

„Vanaema, nüüd olen ma tagant tüdruk ja eest poiss; kui ma ükskord naise tahan võtta, pole mul kedagi tarvis.“

*

Emä: „Mitu korda olen ma sulle ütelnud, Jüts, et sa nina puhtaks pead tegema!“

Jüts (mõeldes): „Seitse korda.“

*

„Teie tuiksoon lööb väga pikkamisi.“

„Sellest pole viga, herra doktor, mul on aega.“

Ega tema ole süüdi.

Naine: „Ülehomme saab 25 aastat sellest, kui astusime abiellu. Siis lasen kana tappa.“

Mees: „Ah, lase olla, ega siis too vaene loom selles süüdi ole!“

*

Rikas tütre isa kosijale: „Kui suur on teie sissetulek?“

Kosija: „15.000 marka kuus.“

Rikas isa: „Sellest jätkub vaevalt minu tütrele ninarätikute jaoks.“

Kosija: „Kui tal niisugune mahlakas nina on, siis ei võigi ma teda kosida.“

*

„Kas sa arvad, et abielus inimesed alati sõimlevad?“

„Ei, alati ei sõimle nad, vaid kolgivad mõnikord teineteist.“

*

„Miks sõidate ometi säärasesse igavasse maanurka suvitama?“

— Sest et mul puhkeaeg on ainult kaheksa päeva ja ma soovin, et nad mul võimalikult pikkadena näiksid.

*

Näide ilukõnest: „Sellest kokkuleppest ei tule peale halva midagi head välja, ta oli surnult sündinud laps, mis madalikule oli jooksnud.“

*

Teie oletegi vist see tööline, kes kohe oma tööriista langeda laseb, kui lõunavile käib?“

„Ümberpöörduvalt, herra meister! Kui sagedasti olen ma viis minutid ootama pidanud, enne kui tööriista ära võin panna ja vile käib.“

Pildid Pirtta rannalt palavail päevil.

Võõrastel ainetel vabalt.

„Tahtsin väljamaa supelasutusse sõita, aga mõtlesin: vesi on vesi peaasi et märjaks teeb.“

„Ema, Jüts neelas viiepennilise alla!“ „Mis sellest! Ta oleks selle muidugi maiustuseks ära kulutanud.“

„Valli, miks sa kleiti seljast ära ei võta?“
„Ei või. Inimised näevad, et mul kõvrad jalad.“

Triinu: „Te julgete mind näpistada, kuna me veel tutvustatudki pole! Kavaleerid peaksid ometi viisakaid kombeid teadma!“ Kavaleer: „Need on daamide jaoks.“

„Palun teid, herra professor, minu pojale viiulitunde anda.“

„Ora tal annet?“

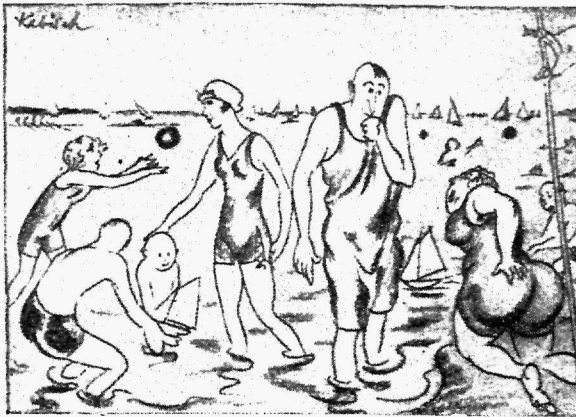
„Seda ei tea. Aga tal langevad juuksed peast, oleme kõik muud abinõud juba ära proovinud. Ehk see aitaks.“

Trammivagunis hüüab kontroleerija: „Siin ei tohi suitsetada!“

Sõitja: „Mis te tahate! Kes suitsetab!“

Kontroleerija: „Teil on ometi piip suus!“

Sõitja: „Mul on jalg saapas ka, ega ma sellepärast ei käi.“

„Häbemata meesterahvas, kuidas te julgete mind lüüa ja päälegi ei tea kuhu kohta!“
 „Preili, teie peaksite ütleva: tänan! Ma lõin kärbse surnuks, mis teid säält hammustas!“

Keegi tuleb kellasepa ärisse, perpendikel käes ja kaebab, et kell ei käi.
 „Teie peaksite kella siia tooma,“ ütleb kellasepp.
 „muidu ei tea ma, mis tal viga on.“
 „Kellal ei ole midagi viga, ainult perpendikel ei käi.“

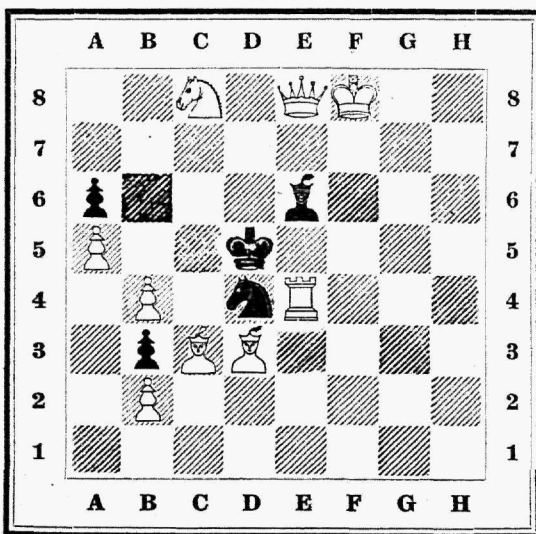
„Trammi konduktor vahtis mulle alatasa otsa, nagu oleks mul piletiraha maksmata.“
 „Ja mis teie tegite?“
 „Mina vahtisin talle otsa, nagu oleks mul makstud.“

„Ära karista seekord poissi, oota kui ta jälle koerust teeb, siis...“
 „Aga kui ta ei tee enam koerust?“

M A L E.

Ülesanne nr. 33.

Kokku seadnud dr. F. Palitsch.
 (Chess Amateur 1924.)
 Mustad.

Valged.

Valged: K f8, L e8, V e4, O e3 ja d3, R e8, S a5, ja b4.

Mustad: K d5, O e6, R d4, S a6 ja b3.

Valged algavad ja annavad matt kahe sammuga.

Ülesande nr. 20 lahendus.

1. O a5 — b6, c7 : b6,
2. R f5 — d6 annab matt.
1. (O a5 — b6), d4 — d3,
2. R f5 — e3 annab matt
1. (O a5 — b6), R a6 ükskõik kuhu.
2. V e5 — e5 annab matt.

Ülesande nr. 21 lahendus.

1. V f5 — e5, L a3 : e5,
2. O g2 : f3 annab matt.
1. (V f5 — e5), R e7 — d5,
2. V c5 — e4 annab matt.
1. (V f5 — e5), L a3 — e3,
2. R f1 — g3 annab matt.
1. (V f5 — e5), R e7 — e6
2. L f6 — e5 annab matt.
1. (V f5 — e5), ükskõik,
2. L e7 — h4 annab matt.

Õiged lahendused ülesannete nr. 20 ja 21 kohta saatsid: Oskar Roodes ja Alfons Pachel (Tall.), A. Jakobson (Tartust), Martin Villemson (Pärnust).

Lähemal ajal hakkab „Aos“ ilmuma Ameerika kirjaniku J. S. Fletcheri romaan

Miljondollariline teemant.

Seda romaani loeb igaüks, kes temast paar lehekülge lugenud.
 Seda romaani loeb igaüks, kes väga põnevat romaani armastab ja ka kõik teised.

Vastutav toimetaja Ed. Hubel.

Väljaandja: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.

Paul Michelson

Karvanaşa-, kübara- ja mütsikauplus soovib odava hinnaga kõiksuguseid

kooliõpilaste vormimütse.

Däike Karja tän. nr. 6, Tallinnas.

**Kreenholmi
puuvilla-vabriku
o./ü.**

Asutatud 1857. Narva – Eesti.

**Juhatus ja müük suurel arvul
Tallinnas, Pikk tänav 68.**

Soovitab oma saadusi tuntud headuses:

**puuvillalõngu ja võrguniite,
pleekimata puuvillariiet,
pleegitud puuvillariiet –
madapolami j. t.,
värvitud puuvillariiet –
musliini.**

Töökool ja õppekool. Kasvatus-teadus-
line teos. C. H. Niggol. Hind 50 mk.

Maria Montessori meetodi äraldused.
Kasvatuslik süsteem. C. H. Niggol. Hind
60 mk.

**Meie jõumajanduse sihtjooned tule-
vikus.** Prof. A. Kink. Hind 40 mk.

Tartu-Pihkva ja Narva veetee. Prof.
A. Kink. Hind 40 mk.

Lõhkeained. I osa. D. Buxhoevden. Hind
100 mk.

Parlament. Riigiteadus. H. V. Gerlach.
Tõlk. P. Grünfeldt. Hind 35 mk.

**Mida võiks igauks suguhaigustest
teada.** Dr. A. Rütman. Hind 75 mk.

Kuidas kunstlikult nooreks saada.
Loodusloolised uurimused. Prof. Steinach.
Hind 30 mk.

Täielik malemängu õpetus. A. Bur-
meister. Hind 135 mk.

Nahksuka jutud. [indiaanilugu. F. Coo-
per. Tõlkinud J. Sander. Hind 135 m.

Prints ja kerjus. Romaan. Mark Twain.
Tõlkinud A. Oras. Hind 130 mk.

Väikesed röömud ja mured. Muinas-
jutud. G. Galina. Tõlkinud E. Jõgi.
Hind 120 mk.

Frithjoē. Norra rahvaeepos. Ümber jutus-
tanud P. Grünfeldt. Hind 75 mk.

Minu kodust. Lasteraamat. J. Lattik.
Hind 130 mk.

Lapsepõlve Kungla. Lood ja lallitused
lastele. K. E. Sõst. R. Kiviti ilustused.
Hind 130 mk.

Kolm muinasjuttu lastele. Z. Topelius.
Soome keelest M. Nurmik. Hind 50 m.

Jänes Vemmalsaare juhtumised. Anni
Svan. Soome keelest tõlkinud L. Luiga.
Hind 80 mk.

Jaunart Jauram. Lasteraamat. K. A.
Hindrey. Hind 70 mk.

Jaunart Jaurami jõngermannid. Laste-
raamat. K. A. Hindrey. Hind 65 mk.

Jõngermannide jandid. Lasteraamat.
K. A. Hindrey. Hind 60 mk.

Vallatused ja riikad. Kuus lõbusat
lugu. Piltides kujutanud Vilhelm Busch.
Eestistanud Endor Tendor. Hind 160 m.

Kahupea Kaarel. Pildiraamat 3—6-a.
lastele. Dr. H. Hoffmann. Eestistanud
Endor Tendor. Hind 140 mk.

Omal jõul edasi. Karakteri kasvatusline
lugemine. Gizyk, Paul. v. Tõlkinud G.
E. Luiga. Teine trükk. Hind 150 mk.

Taeva-Kääbus. Muinasjutt-broshüür. J. Oro.
Ilustanud Gori. Hind 30 mk.

Saadaval pealadus

T. E. K.-Ü. „Päevalehe“ raamatu- ja kirjutusmaterjalikaupluses

Jaani t. nr. 6. Krediit-Panga majas,
ja kõigis „Päevalehe“ abitalitustes

ning paremates raamatukauplustes.

Piltidega ilustatud nädalakiri

„AGU“

on kaunim, huvitavam ja väärtuslikum ajakiri Eestis

Ajakiri „AGU“ on rahvatülikooliks, mis igaühele kättesaadav ja teadust, kirjandust ning kunsti rahva sekka kannab.

„AGU“, kui kultuuri levitaja, ei peaks üheski kodus ega raamatukogus puuduma!

„AGU“ toob igas numbris rahvalikus keeles kirjatükke kultuuri ja teaduse aladelt.

„AGU“ toob igas numbris lühemaid, hästivalitud huvitavaid jutte ja novelle.

Igas numbris hulk lühemaid huvitavaid teateid uutest leidustest ja sündmustest kõigil kultuuri aladel.

Igas numbris Euroopa nalja- ja pilkelehtedest paremad naljapildid ja karikatuurid.

Alati väärtuslik ja põnev romaan.

„AOS“ nr. 16 algas Norra kirjaniku Sven Elvestadi haruldaselt põnev sotsiaalne

kriminaalromaan „MONTROSE.“ Uutele tellijatele saadetakse need nrid järele, kus see romaan juba ilmunud. „AOS“ nr. 16 algas ka „Prohvet Maltsvet“.

„AGU“ toob igas numbris hulk pilte kirjatükkide seletamiseks ja päevasündmuste kohta kodu- ning väljamaal.

Igal numbril hinnata kaasa värvi-**trükipilt** kodu- või väljamaa kunstnikkude tähtsamatest maalidest. „AGU“ on esimene Eesti ajakiri, mis värvi-**trükipilte** kaasa annab.

Rohkete piltide ja hea paberi tõttu läks „AGU“ juba läinud aastal nõnda palju maksma, et senine üksiku numbri ja tellimise hind kaugelki kõiki kulusid ei katnud.

Tänavu aasta algul tõsteti suurel määral postimaksu. Peale selle hakkas „AGU“ tänavu aastal värvi-**trükipilte** kaasa andma, et kunsti rahva seas levitada. Sarnaste piltide hind eraldi müügil on mitukümmend või koguni mitusada marka.

Seda kõike arvesse võttes on väljaandja osatühisus sunnitud ajakirja „AO“ tellimise ja üksiku nr. hinda 1. maist s. a. tõstma.

„AO“ tellimise hind 1. maist on:

1 kuu peale	150 marka.
2 „ „	300 „
3 „ „	450 „
6 „ „	800 „
12 „ „	1500 „

Kuulutuste hind:

1 lehekülj	3500 marka.
1/2 „	1750 „
1/4 „	875 „
1/16 „	220 „

Üksiku numbri hind 40 marka.

Tellimisi võtab vastu „Päevalehe“ kontor, Tallinn, Pikk tän. 2. Peale selle võib „AGU“ tellida raamatukaupluste ja kõigi vabariigi postkontorite kaudu.

Kirjade aadress: Tallinn, „AGU“.

Tallinna Eesti Kirjastus-ühisus.